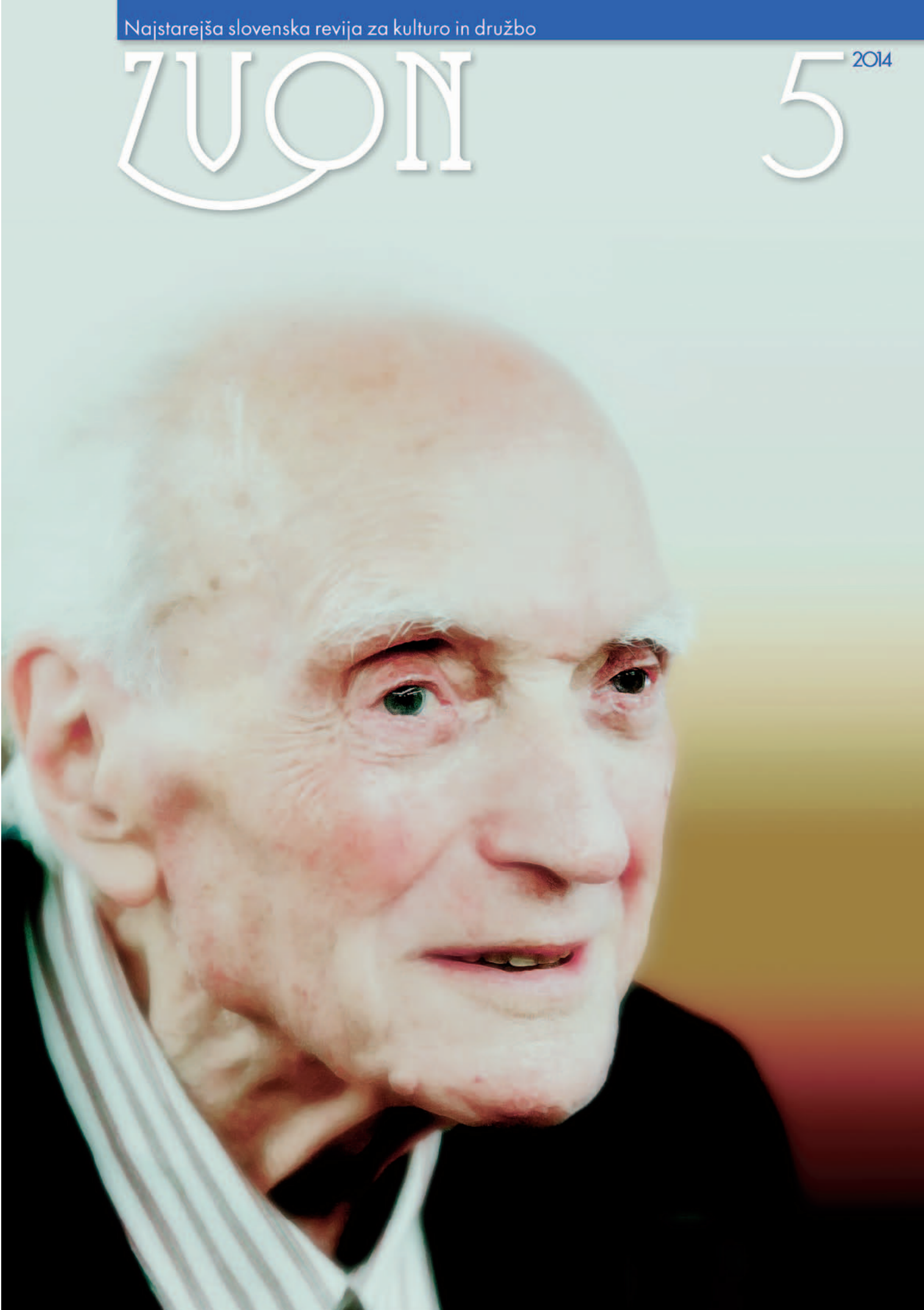
Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZVON

5 2014

Alojz
Rebula
Kominform v Zabrinju
Divji golob
ENA KNJIGA
2
ROMANA
1857

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2014, letnik XVII, številka 5

Uredništvo
Jože Faganel
Nina Zidar
Marko Tavčar

Fotografije
Klemen Brumec
Arhiv UIFC ZRC SAZU

Oblikovanje
Jurij Jančič

Računalniški prelom
Rok Ločniškar

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Rokopisi
mohorjeva@siol.net

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 70

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Založili
Društvo Mohorjeva družba
(zanj Jože Planinšek)
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
(zanjo Jože Faganel)
in Goriška Mohorjeva družba
(zanjo Renato Podberščič)

Tisk
Dravski tisk d. o. o., Maribor

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

Uvodnik

3 Od kraškega obrobja do »frančiškanskega podzemlja«
Edvard Kovač

Leposlovje

7 Requiem za 20. stoletje
Jože Urbanija

8 Oltar svete Magdalene na Rožniku
Brane Senegačnik

9 Dnevnik 2003 (VII)
Akad. Alojz Rebula

13 Dnevnik o lastovičjem gnezdu
Miroslav Košuta

Iz knjig

21 Po Furlaniji jeseni 1917
Jakob Prešern: Vojak 1915–1918

Namesto eseja

24 Pet Strossmayerjevih pisem Slovencem
dr. Alojz Jembrih

Pogovor

28 Za preobrazbo v krizo pogreznjene domovine potrebujemo svetnikov
Ivan Puc z dr. Ano Lavrič

Zapiski in ocene

35 Borut Korun: Odisej sem, Itaka dom je moj sončni
Nada Grošelj

36 Brane Senegačnik: Tišine
Edvard Kovač

37 Jadranka Cergol: Med mero in misterijem – Antični svet v delih Alojza Rebule
Lev Detela

38 Alojz Rebula, Pred poslednjim dnevom
Lev Detela

39 Janko Ferk: Cesar odpošlje vojake
Lev Detela

Na naslovnici: Alojz Rebula

Alojz Rebula z ženo pisateljico Zoro Tavčar, s predsednikom SŠK msgr. Andrejem Glavanom in pisateljem Zorkom Simčičem 22. julija 2014 v Loki pri Zidanem mostu

Od kraškega obrobja do »frančiškanskega podzemlja«

Edvard Kovač

Ob 90-letnici pisatelja Alojza Rebule

Pisatelj Boris Pahor je nedavno dal pobudo, naj se v Ljubljani odvija znanstveni posvet o tržaški literaturi. To srečanje poznavalcev slovenske in svetovne umetnosti, ki naj bi bilo med drugimi posvečeno 90-letnici Alojza Rebule, naj bi predvsem opredelilo svojstvenost slovenske besede ob morju in na slovenskem Krasu. Zanimivo je, da se naš jubilant nad razpravo o tržaški literaturi ni mogel navdušiti. V ozadju pa ni njegova resnična skromnost in tudi ne pomanjkanje lokalnega domoljublja, ampak globoka zavest, da tisto, kar je obrobno, lahko postane tudi najbolj središčno, in da tisto, kar se kaže najprej kot zgolj lokalno, lahko razkrije najširšo univerzalnost.

Na obzorju takšnega razmišljanja tudi za našega pisatelja njegov svojstveni kraški svet ne pomeni nekega slovenskega obrobja, ampak razodeva središčno Slovenijo. Ne sicer v beleženju velikih kulturnih dogodkov in še manj v izvajanju administrativnega vodstva države, ampak v čutenju z bistvenimi vprašanji in problemi, ki tarejo slovenski narod. Res je, da se pisateljeva rojstna vas Šempolaj, kakor tudi vse slovensko zaledje Trsta, ponaša s svojimi narečnimi posebnostmi, toda literatura, ki jo porajata Tržaško in Kras, prav tako spada v osrčje slovenskega literarnega ustvarjanja in ne zgolj na njegovo obrobje.

Lahko bi potem takem rekli, da so kulturniki tega območja, čeprav so postali po I. svetovni vojni zamejci in nekateri to ostali tudi po II. svetovni vojni, vendarle sestavni del celovite slovenske identitete. Ne gre samo za idejo o enotnem slovenskem kulturnem prostoru, ki se je uveljavljala v 70. letih, ampak tudi za eno bistvenih potez slovenskega kulturnega značaja. V mislih imam odpiranje slovenske duše v Sredozemlje, zaradi katerega je lahko Marjan Rožanc vzkliknil, ko se je preselil na Kras: »Mi Mediteranci!«

Zanimivo je, da se pojem Sredozemlja sicer pojavi v Rebulovi delih, eden njegovih prvih romanov npr. nosi naslov Klic v Sredozemlje, *vendar pa pisatelj sam pravi, da ga pogled na morje ni toliko navdihoval, kolikor ga je prevzemala veličina slovenskih gora. Kljub temu pa ob njegovih spisih dobivamo občutek, da ga kraška burja popelje ne samo v Sredozemlje, ampak tudi v neskončnost oceanskih voda. Njegova duhovnost, ki na trenutke prerašča v mističnost, potrebuje razsežnosti daljnjih morij, njihovih metafor, zato da bi se napojila z »nepomirljivo slo po neskončnosti«. Pisateljeva jezikovna slast, ki ga žene k prevajanju izbrušenih latinskih izrazov v kleno slovenščino, ga*

tudi pelje k smelim izrazom, s katerimi bi rad iz slovenskega jezika in leposlovja naredil zakladnico svetovljanstva. Rebula je prepričan, da bo prav na geografskem obrobju slovenstva doživljal prelomne življenjske trenutke in da jih bo prepoznaval v luči slovenske besede, znotraj katere mu bo razkrita večnostna razsežnost. Lahko bi rekli, da se je Alojz Rebula poistovetil s svojim velikim vzornikom Antonom Sovretom in da že vse življenje igra z njim stavo, kako bo knjižna slovenščina izražala ambicijo stare grščine in latinščine, se pravi bogastvo in tragiko človeške duše, najpretresljivejše zgodovinske trenutke in tudi najlepša človeška razmerja.

Čeprav je Alojz Rebula odličen latinist in njegov slovenski jezik kdaj pusti tudi kakšne sledove Horacija in Virgilija, pa je vendar Homerjeva grščina tista, ki napolnjuje miselno obzorje našega pisatelja in ki ga preko treh tragedikov in Tukidida oplaja ter ga sili, da tudi v slovenskem jeziku do skrajnosti izrabi zmožnosti njegove gramatike in da se opogumi in ustvarja neologizme. Alojz Rebula ostaja po duši grški klasik, ki hoče znotraj slovenščine uresničiti sen grške filozofije, kar pomeni združevati posamično in najsplošnejše, čisto partikularnost z največjo univerzalnostjo. Te grške racionalnosti ne bo prekinila še tolikšna čustvena vez s slovenščino, kakor tudi mistična skušnjava ne bo preplavila razumnosti.

Toda kaj ima opraviti eleganca latinskega jezika s melodioznostjo slovenščine s kraškim pridihom? Kaj imata skupnega grška univerzalnost in trdota kraškega kamna? Naš pisatelj hoče pokazati, da je tudi slovenski človek na Krasu tisti tragični junak, ki kdaj podleže zgodovinski usojenosti, a se s krščansko vero pogosto izvije iz človeškega obupa. Ko prebiramo njegove prve romane, imamo občutek, da se mu prav na Krasu utrjuje krščanski paradoks. Kako se lahko kamen kot nasprotnik prelevi v prijatelja? Kako se lahko zaradi njegove trdote pokaže mehkoba življenja? Kako se lahko zaradi silovite kraške vihre naseli v človeškem srcu mir? Kraški paradoks je povezan z zgodovino Krasa, saj je slovenski človek kamen, ki je bil sprva zgolj sovražnik rodovitne zemlje, kot trdovratnega nasprotnika spremenil v svojega zaveznika. Ko se je Kraševec spopadal s kamnom in ga ruval iz zemlje, ga vendarle ni zavrgel. Z njim je postavil ograde, dobro stoječe hiše in obdal borjače. Tako ga je ta kamen ščitil pred burjo, zaustavil erozijo zemlje ter mu nudil zatočišče pred poletno vročino in ostrim zimskim pišem.

Alojz Rebula v svojih delih razkriva kraševski značaj slovenskega človeka: naj ga doleti še tolikšen tragični dogodek, v tem hudem pripetlaju začne sprejemati in razumevati čudež Božje ljubezni in prizanesljivosti. Prav preizkušnje trpljenja pisatelju pomagajo, da se potopi v skrivnost Božjega učlovečenja. V teh težkih trenutkih občuti živega Boga med nami, polnega ljubezni in usmiljenja, zato začne verovati, da je tudi sam sposoben uresničiti nekaj te ljubezni. Neverjetno je, kako naš pisatelj začuti Božjo bližino, prav v telesu in krvi. Redki so slovenski avtorji. ki tako močno doživljajo krščanski paradoks, ki nam kar na lepem, sredi najhujšega življenjskega vrtinca, pokloni milostni smehljaj in opogumi omahujočo vero, da nadaljujemo svoj življenjski boj.

S to zgodbo slovenskega Krasa, ki Alojzu Rebuli pomaga združevati slovensko obrobje s središčno Slovenjo, slovensko majhnost z velikim duhom sredozemskega helenizma, grško razumnost s svetopisemskim paradoksom, pa ni izčrpana presenetljivost Rebulovega življenja in peresa. Pisatelj bi se lahko obdal z vzvišenostjo ponižanega in užaljenega obrobneža, lahko bi zviška in poniževalno gledal na središčno Slovenijo in njeno prestolnico

razglasil za sedež provincialnosti. Mogel bi se tudi zgroziti nad starikavo in usihajoče Evropo ter se podati v Novi svet. Toda ravno obratno! Alojz Rebula hoče vstopiti v intelektualni utrip slovenske univerze. Želi zaznati žuborenja duha v središču Slovenije. Verjame v navzočnost duha v osrednji Sloveniji, in te vere mu ne more vzeti nobena nasilna ideologija. Ljubljana je zanj slovenske Atene in z veseljem se ozira na Dolenjsko kot na slovensko Atiko.

Od kod takšen zanos, ki Alojza Rebule ne odvrne od njegovih kraških korenin? Zakaj začne pripisovati središčni Sloveniji in slovenstvu kot takemu prometejskega duha? Kako je mogoče, da kljub svojemu slovenskemu domoljubju in idealizmu mora doživeti moreče policijsko zasliševanje? Zakaj kljub takšnim preizkušnjam ostaja vernik pristne slovenske besede in zakaj še verjame v iskrenost duha v svojem narodu? Naš pisatelj je prepričan, da duha ni mogoče ugonobiti, tudi intelekta ne, in prav tako ne krščanske ljubezni. Kot dober poznavalec antike ugotavlja, da je bila antična kultura rešena zaradi krščanstva. Rimski imperij je državniško in še prej politično propadel, toda veliki Avguštin je ponesel njegovo antično kulturo v srednjeveško krščansko Evropo. Podobno so rešili grški cerkveni očetje misel Sokrata in Platona. In ker so aramejski krščanski učenjaki govorili in pisali arabsko, so celo muslimanom prevedli Aristotela. To pomeni, da takrat, ko je živo krščanstvo, ima prihodnost tudi grška misel. Krščanstvo antične kulture ne uniči, ampak jo, po Rebulovem globokem prepričanju, dvigne na višjo raven.

Podoben proces je naš jubilant občutil v slovenski pokonciljski krščanski pomladi. Vedno je verjel, da intelekt ne bo izginil iz glav slovenskih razumnikov in sicer tako dolgo ne, dokler bodo ostali v prijateljski bližini s krščansko mislijo. Ta vera je pri Rebuli tako močna, da jo je zaznal med vrsticami v časopisju, med namigi v pogovorih s kolegi iz univerze, opazoval v preprostih tihih nedeljskih manifestacijah zvestih kristjanov pri maši. Vse ideologije, pa naj se zde na prvi pogled še tako uspešne ali celo zmagovite, se mu zde le začasne. Ideologija kateri koli barve skozi čas ob krščanstvu obnemore in ne seže v prihodnost. Zato je Alojz Rebula prepričan, da obstajajo mladostni tokovi duha, ki so več kot tleči stenji. So že pravi ogenj, samo odkriti jih je potrebno. Zanj je slovenski kristjan, ki ga je upodobil v duhovniškem liku Jordana, še vedno zelo miroljuben in mil, vendar ostaja kljub krivičnemu nasilju, ki se v povojnih letih nanj zgrne, neukročen, skratka ostaja pravi »Divji golob«.

Pater Hieronim Žveglič, ki je pri ljubljanskih frančiškanih za patrom Romanom Tomincem, slednjega je Rebula prav tako zelo spoštoval, prevzel študentsko pastoralo, mu je nenadejano razkril kraj, kjer se poraja ta mladostni duh. Povabil ga je, naj predava v »frančiškanskem podzemlju«. Tako je zagrebški pomožni škof Mijo Škvorc poimenoval kletno dvoranico pod frančiškansko samostansko knjižnico, kjer so se odvijali nepozabni študentski večeri in predavanja. Tu je Alojzi Rebula večkrat razkril svojo »Krščansko avanturo«. To je bil čas, ko je imel »škandalozni« govor, v katerem je razkril »Škandal križa v škandalu Cerkve«; to je bil trenutek, ko je v Ljubljani jasno razgrnil, »v kaj mu je dano verjeti«; to je bilo obdobje, ko je zaslutil svežino mladostnega antičnega krščanstva, tako izjemno opisanega »V Sibilinem vetru«, *tudi v frančiškanskih podzemnih prostorih. Mladi slovenski kristjani smo skušali slediti njegovi intimni »Poti za Sinom človekovim«. Njegovi nastopi so porodili dve knjižni enoti »Izbranih predavanj« Našega Tromostovja. Zaradi njegovega avtorstva je konec 60. let prvič po vojni tudi kakšna cerkvena založba stopila v slovenske knjigarne. Njegovo predavanje o Jacquesu Maritainu je porodilo dvakratno monografijo in zaradi svojega*

miselnega naboja postalo redno branje mladih slovenskih teologov. Kolikšen užitek je bilo prisostvovati njegovi debati s profesorjem filozofije na ljubljanski teologiji Janezom Janžekovičem, ki je bil v Parizu Maritainov študent. Svoj kritični pogled na Rebulovo predavanje je začel s stavkom: »Jaz sem se danes veliko naučil …«

In potem smo iskrivi pogovor nadaljevali v sobi patra Hieronima, kjer nam je Rebula zatrjeval, da si ne zna predstavljati nebes brez dolenjskega cvička. Takrat se je krščanski mladostni zanos prepletal z veseljem nad bivanjem in z radostjo svobodnega duha, ki se je preko smisla za humor in dovtipnost prepletal z intelektualnimi in prijateljskimi komentarji. Z Alojzom Rebulo se je učeni disput nadaljeval še v avtomobilu, ki nas je peljal iz Ljubljane na Općine, kakor da bi hotel nam mlajšim povedati, da je krščanstvo neusahljivi vir misli, besed in dejanj.

Prav njegovi pol javni nastopi in natis njegovih predavanj so pokazali, da je Slovenija zrela za krščansko kulturno esejistično revijo, ki bo nagovarjala krščanskega izobraženca in iščoče duše. Na pobudo njenega prvega urednika sedaj kardinala Franca Rodeta si je nadela ime Znamenje. *Že v svojem prvem uvodniku je glavni urednik naznanil takrat za nas še nekaj nepojmljivega, da bo namreč revija pripravljala pot k narodni spravi. Da bi do tega prišlo, je prvi pogoj svoboda duha in besede.Zato je Rebula zapustil »podzemlje« ter odslej nastopal na še bolj množičnih intelektualnih dogodkih, kot je bil npr. Teološki tečaj. V tistem času smo zgradili in z mislijo ter etično pokončnostjo napolnil Cankarjev dom, vmes pa nam je vsako leto pisatelj pomagal ustvariti svobodno tribuno v Dragi, kjer so se srečevali različno misleči in kjer še danes skušajo Rebulovi nasledniki širiti duha dialoga, iskrive misli in vzajemnega strpnega poslušanja.*

Kakor njegovi vzorniki, veliki francoski krščanski personalisti Maritain, Frossard, Guiton, Mauriac, Clavel …, se je torej tudi Alojz Rebula odločil, da bo iz »podzemne Cerkve« stopil na svetel dan in s svojimi tedenskimi komentarji posegel v dnevne družbene dogodke. Ali je storil prav ali ne, da se je s svojo biblično privzdignjeno besedo in s svojo miselno metafiziko ter poetiko spustil v vsakodnevno dogajanje? O tem se komentatorji njegovih kolumen razhajajo. Toda vsi si pritrjujejo, da njegovi stavki človeka ne pustijo nikoli ravnodušnega. A v zadnjem času so Rebulovi komentarji v rubriki Credo tednika Družina vedno bolj duhovni, kakor da bi nam pisatelj z vsemi močmi, ki mu še ostajajo, in z izjemno jasnovidnostjo, ki ga ni zapustila, hotel razkriti še zadnje odtenke iz »podzemlja svojega srca«. Da je namreč živeti vsem preizkušnjam navkljub milostni dar, da življenja nikoli ne bosta zasenčila ne trpljenje in ne smrt, saj nam Sin človekov razkriva večno upanje v najhujši temini srca.

Oči našega pisatelja začenjajo počasi deliti usodo pesnika Borgesa in filozofa J.-P. Sartra. Čeprav ga v tem trenutku skoraj povsem zapušča vid, je v življenju videl dovolj svetlobe in tudi senc, da je zaznal okoli sebi delo največjega Umetnika, in da lahko sedaj seže še globlje: tja, kjer lahko prisluškuje glasovom glasbe, ki odmevajo iz večnosti. Prihodnost se mu je začela razgrinja v svetlobi, ki je prej njegove oči niso zaznale. Dokler bo ime še kaj glasu, bo Alojz Rebula z veseljem pričeval, kaj mu sporoča Duh in kako milostna svetloba tolažbe in upanja prihaja v globine njegovega »srčnega podzemlja«.

Requiem za 20. stoletje

Jože Urbanija

Smrt, tema, kri in strah
vdirajo čez človekov prag.
Jok in žalost, lakota in beg
spremljajo življenja breg.

Razsute lobanje z votlimi očmi
po hostah, njivah in globačah skritih
brez križa, znamenja in brez pokoja.
Križajo upe, pota in usode živih.

Kje sestra je, ki bi pokopala brata?
Kje brat, ki za sestro bi zaprl groba vrata?
Kje človek, ki bi otrl solzo bôli?
Kje kdo, ki še gorje soseda čuti?

Je postal ves svet le še grobišč planet,
ki živim v dolini vsaki le kriči, da je preklet?
Je čas naš s kremplji grabežljivimi prežet,
da človek veruje le še v svoj sebični svet?

V grozi tej s temo prežeto
človek, išče, joče, kliče vneto
v nebo brez zvezd zakleto,
da zagledal luč bi, zvezdo sveto.

Da bi znova luč mu zasijala
v dneve mračne, v noči brez kraja.
Da bi kot na začetku časa,
mu zvezda vzšla iz čudežnega raja.

Ah, množica leži jih že brez upa.
Brez vode, nagi in brez kruha
prosijo v senci bank in hrupa.
Bitja, ki hrana jim je smeh obupa.
jim je smeh obupa.
jim je smeh obupa.

Oltar svete Magdalene na Rožniku

Brane Senegačnik

V gluho trajanje kamna vdelani
pobliski iz notranjosti,
bolj želje kot podobe,
kakor bi kdo hotel vgraditi okna v življenje.
Prav tu, ob strani, kjer je njegovo mesto.
Z bledo pozlato na okvirih
pravokotnih in okroglih robov.
Grafitne žile
se razpletajo v jutranje belo srebro.
V drugih pa sije marmor
skorajda s toplino inkarnata.
A le eno teh oken ni slepo:
azur, na katerem počiva, kakor v zraku,
kita kamnitih cvetov.
Nežnost, ki spreminja
pretežke udarce dleta na stebričku
v sledove čiste preprostosti.
Ki daje drugačno ozadje kipom obrtniške lepote
in komaj povprečni podobi v njihovi sredi.

Njenim uram agonije brez tolažbe
in vdoru milosti,
potem ko so upanju že iztekle oči.
Razpokana sinjina,
ki je resnična,
ker je do konca to, kar je:
več od sebe.
V kateri se pogled iz te obstranskosti
vsaj za nekaj minut
naravna:
leže vase, ker odplava onstran.

Razpokane minute azura:
skozi gluhost kamna,
skozi toliko neuslišanih besed,
skozi toliko smrti
ti dajejo jesti resnično jed: prihodnost.

2003 (VII)
Alojz Rebula

Ponedeljek, 26. maja

Ob 14h k maši k Sv. Lovrencu, v bleščečem dnevu. Zaman moje uho lovi pridigo. Tabla vabi na hrib z encijanom. Župnik si ne upa gor: srce.

Telefonira Grdina, pri katerem pater Gržan dela *Stanka Majcna*. »Lahko pridem v torek?« Gredoč se ustavimo pri Razborski cerkvi in na Rudijevem grobu.

Spomine Šoštakoviča že mislim odložiti – sama muzikarija – a me je zagrabil z zadevo Tuhačevski, z generalom, Stalinovo žrtvijo.

Zora pride od Igorja s košarico njihovih zgodnjih češenj.

Ponedeljek, 26. maja

Z Zoro in Igorjem v Sevnico, ona na davčno upravo, jaz pa še enkrat po Pelikanovo knjigo o primorski duhovščini. Sicer pa se počutim zablokiranega z novim začetkom.

Torek, 27. maj

Zagrizel sem se v nov začetek. Bo kaj? Dopoldne deset strani novega prvega poglavja. A kakšnih?

Razborski župnik mora v Celje, prišel bo drugi, Zora si je vzela uro časa, da mu je pripravila sadno kupo in sladkarijo, kar je – verjetno lačni župnik – rad pospravil.

Želja po hoji in gozdu, a komaj stopim v klanec nad mostičkom, se ustrašim grozečega dežja in se vrnem. Pa ni bilo nič – Grdine pa kljub napovedi ni.

Sreda, 28. maja

Medicinec Goran, od katerega je Zora kupila aparat za merjenje tlaka, mi pride v uto sporočit Špeličev pozdrav in preveri delovanje aparata: pritisk v redu. Ko se poslovi, mi steče osem strani, a še ni pravega transa. Zato se sprehodim nad kapelico z dvema palicama, a gobišče ne ponuja niti lisičk, pa še v grapo zaidem, zadušen od praproti in trhline, od koder se komaj izvlečem na površje.

Četrtek, 29. maj

Kar plodna uta.

Petek, 30. maja

Uta. A če gre, je premalo. Moralo bi iti čez drn in strn in v plamenih. Pa je bolj jalovina.

Z Zoro, ki jo moram v to prisiliti, do proge, jaz s kar bolečo nogo. Po telefonu se javi malce skrivnosten ženski obisk iz Ljubljane. Literarno zanimanje, ali kaj drugega?

Šostakovič razočara: obregne se celo ob Solženicina in Saharova. Ker sta znala biti junaka, kar on ni bil?

Sobota, 31. maja

In die visitationis. Obisk Zofije Rakušček, Bezenškova 29, Ljubljana. Jemljem ga kot nov Rudijev pozdrav, odkar zvem, da je z njim romala tudi po Italiji. Izvleče debelo mapo in v njej sta dve knjigi Don Gobbija. Govori o svojem težkem življenju, učiteljica, leta 1945 so jo deportirali v Ferdreng in druga taborišča. Ko se je vrnila, jo prof. Mihelič pošlje v službo brez diplome, vendar je ta služba kalvarija zaradi njene izstopajoče vernosti, poleg tega ima strpinčen odnos s svojo psihiatrinjo Pregljevo, s katero je Zora imela enega svojih intervjujev. Ona je bila prvi Slovenec v Medžugorju. Ob vhodu v cerkev ji je rekel nekdo :»Vi ste tisti, ki ste videli Marijo.« – »Videla.« In ob sebi je pokazala tudi drugega vidca, malega Jakova. Špeliča ne pozna in je rezervirana do njega. Obsoja Ocvirka in njegovo preširoko analizo Evangelijev. Prosila je Vicko – zdaj se je poročila –, naj vpraša Marijo, zakaj vse njeno trpljenje. Odgovor: »Dopuščeno je bilo, smiri se.« Negativen odgovor je dobila tudi na vprašanje, ali naj poklonі klavir nekomu, ki se je pozneje idejno izgubil. Da mi v pregled rokopis, k meni pa jo je napotila usmiljenka Ana iz Mengša. Obljubim branje do konca julija. Prvih dvajset strani preberem takoj: nezanimiva in povprečna pripoved o otroštvu, brez verskega namiga.

Ponedeljek, 2. junija

Zjutraj se oglasi Ivo Prijatelj in znaša na mizo nekaj svojih darov in potoži o bolehni gospe – slepa je na eno oko, zmučena, saj je vzgojila 6 otrok, pomaga ji, kolikor ga je za rabo. Po njegovem odhodu sem tipkal, nisem pa se še lotil odgovorov na pošto. S to skrbjo sem poizkušal z bolečo nogo sprehod do Kati, nazaj grede pa me ustavi gospa Marlenka, njeno vabilo mi zahteva nekaj truda, ker v hišico, obdano z lepo obdelanim vrtom vodi cela vrsta strmih stopnic. Njen mož, upokojeni pravnik, me kot vedno povabi gor na kozarček in pogovor. Ob slastnem pinotu, slasten pomenek. Prejšnji dan sta se vrnila s svojega nemškega doma blizu Stuttgarta. Po desetih urah vožnje, menda kar brez postanka, pa oba čudovito sveža, pokošeno je celo pobočje okrog hiše … Primerjave s Prijateljem: kako različna so božja pota.

Torek, 3. junij

Noli timere, quot pasurus est. Este fidelis usque at mortem.

Kar svež napišem deset strani.

Sreda, 4. junij

V Komnu, ob zorečih češnjah. Igor me popelje nazaj v Loko in sedeva k internetu in k outlooku. Še vedno sem potreben kakšne lekcije.

Četrtek, 5. junij

Vstal ob šestih. Kar s slastjo vrgel dol 8 strani. Nato segel po Sv. Bonifaciju. Veličastno! V uti mi gre kar dobro s Florjanom in Nokturnom.

Igor me pride intervjuvat za Ampak. Delava na ganku pri devetindvajsetih stopinjah, pa tudi gospa Anica v tej sopari kosi vrt. Po tranzistorju poslušam o papežu, ko je na svojem stotem potovanju tokrat na Hrvaškem. Kar z lahkoto tipkam Credo o Orwellu a miška zataji in rezultat je zanič.

V Clevelandu je umrl rešenec iz Kočevskega Roga Dejak. Z drzno kretnjo Petrič ponatisne v Družini njegov intervju iz leta 1992. Za koliko povojne literature zaleže! – nato rožni venec po vrtu, celoten med zorenjem češenj… Zora je povabila v Loko pisatelja Simčiča, a bo vprašal ženo, slab je, nikamor ne gre.

Petek, 6. junij

Prvič po internetu sprejel prelepe papeževe besede Hrvaški. Poživljen v uti preživim ploden popoldan: Nokturno – Florjan in Miro po zaporu. Na ganku pa mi Zora nastavi Šostakovičevo skladbo: »*Zver in klavec*.«

Sobota, 7. junij

Rešil v računalniku Zorin tekst. Zajem ute pred odhodom v Trst: v tekst moram vstaviti Bratuža. Zaradi vročine ne morem nikamor, razen pisat pod češnjo. Na Opčine morava zaradi povabila konzulata Zori.

Nedelja, 8. junij

Greva k večerni italijanski maši, nedoživeta, oni imajo nekaj hrupno in skupinsko obredje. Nato v Društveni gostilni špricar z Mariom in Biteznikom, ki pripoveduje o Terčeliju, svojem birmanskem botru. Advokat je temperamenten, strasten kadilec in zdržljiv pivec. Mario me popelje pred banko čakat Zoro, pred barčkom govoriva o Pelikanovi knjigi, ki jo imam spet v rokah. Z Zoro posedimo v baru. Popoldne branje Rakuščkove, zvečer pa na Zorino pobudo gledam oddajo o znanem ljubljanskem baritonistu Rudolfu Franclju.

Ponedeljek, 9. junij

Pripravim dve »Brecljevini« za radio Trst (Šostakovič in Schuman), zvečer v klubu predavanje o biologiji, nato sledimo volitvam v Trstu: zmaguje Illy.

Torek, 10. junija

V Šempolaju. Ivanka se odpravlja z malo psičko proti Rišendovcu. Vračava se z vlakom, ki ima 45-minutno zamudo, tako na postaji razgrnem časopis »La Repubblica« s članki o volitvah in listam zadnje obupane strani Šostakovičevih »Spominov«. Nikoli ni bil srečen …

Stanetova pošiljka o pismu, s katerim sem ga užalostil (Kastelic in revija Dejanje 1938) Zažrem se v revijo: Kocbekova megla in Maritainova realnost ter nedvomna krščanskost Kako sredi vsega tega ostaja blažena Loka, kljub 31 stopinjam na ganku.

Sreda, 11. junija

Žlahtnost godu svetega Barnabe, ob romanu se s Florjanom negotovo podajam v konfinacijo. Nato »Credo« o Schumanu, potem ga »Jacobo Adiutante« – s pomočjo Jake – prvič pošljem po internetu na Družino.

Biblijski vrt: od polne češnje do prepolne slive.

Četrtek, 12. junija

Pismo Stanetu po računalniku. Družina s »Teologijo z invalidskega vozička.« Tako sem poimenoval svoj »Credo«. Na mizi novi »Zvon« – z dnevnikoma sem nezadovoljen: premalo sproščeno, preveč odsekano. Kocbek pa je krivičen do »krščanske pasivnosti« in Veržeja.

Ali naj dam Ščeka v pripoved? Problem: povzdigniti kurništvo v kozmičnost. In klerikalnost v svetost.

Naberem: lončeno skledico češenj črnic na vrtu.

Petek, 13. junija

Igor nabira na manjši češnji, jaz pa pod večjo, do koder dosežem.

Popoldne pišem o Vergilu Ščeku, prevzet od njegove človeške in narodne veličine, in zobam češnje iz latvice.

Sobota, 14. junija

Pismo Gantarja, da je res voljan prevzeti filološko opremo »Sedmerice« Sicer še naprej kopljem v kraški kamen, s katerim naj bi moj junak, še pastir, imel opraviti v Samem začtku romana. A kaj je bolj stvariteljskega kot delati mostove iz suhega kamna? Vendar čuti, da tudi to ne bo začetek.

Zora z neprijetno novico: »Ožig prihaja v Zasavje.« Sadovnjake in trte napada nova rastlinska bolezen.

Nedelja, 15. junija

Kuhinja vsa v žlahtnem dimu, Zora je pripravljena na gosta in že gospa Anica pripelje kar tri! Pisatelja Simčiča, njegovo mladostno gospo in hčerko Ivano. Pokušajo že obrane češnje, sedemo v uto na pomenek, potem se preselimo na gank. V dar prinesejo belo vino in Komarjevo novo knjigo z naslovom » *Red in Misterij*«. Pokušajo že obrane češnje, sedemo za pomenek v uto in potem se preselimo na gank na kosilo. Po kosilskem počitku Simčič ne more sprejeti izleta na Lovrenc s svojim zdravjem. Sedemo na gank na pomenek. Predvsem govorimo o Goričanu dr. Kralju. Še enkrat se mi potrjuje vtis res velikega Primorca. Dovolj, da si ga enkrat srečal, pa si videl o njem veliko osebnost, meni Simčič Največ govorimo o Komarju, tem mislecu s smislom za univerzalno. Ob odhodu jih Zora razkošno obdaruje: češnje in sladkarije, jaz pa mu poklonim svojo Partituro.

Prebral Žalčev esej o Komarju. Fina in nova raven. Komarjevi soneti pa pojmovna verzifikacija. Razidemo se v sončni prisrčnosti, Simčič pomaha iz avta s svojim slamnikom.

Ponedeljek, 16. junija

Pismo dr. Strletu z zahvalo za pregled prevoda. Nato vrinem v besedilo romana drugo poglavje o Florjanu. Popoldanski vetrič, a treba bi bilo binkoštnega nemira, ne pripovedne rutine. Naliv me zbudi iz ute na gank.

Torek, 17. junija

Igor zleze s češnje in mi gre poiskat Start na računalniškem namizju, da ugasnem računalnik. Poizkušanje pošte. Jože mi piše, delovno je razpet med Norveško in katoliško Varšavo. Predlaga izlet v juliju, Stane navaja citate napadov na »Dejanje« in poroča o hudem stanju Sandija ter o mojem »blaženem ustvarjanju.« (jaz pa revež premišljam, da bi kar prekinil svojo štorijo.) Premišljam o razliki med Maritainom in Mauriacom glede umetniške avtonomije. Jaz sem za Maritaina, ker mi je vera pred umetnostjo.

Sreda, 18. junija

Zora z Igorjem v Ljubljano do poznega popoldneva. Vrnila je tipkopis »*Bilo je dopuščeno*« Rakuščkovi. Igor mi je pripeljal nov tiskalnik. Napišem »Credo«, ki ga navdihne akademik Jean Guitton v »Scrittures«.

Četrtek, 19. junija

Pismo Stanetu na Telovo, dolgo in detajlno, *ut decet amicum*. Nato naju gospod Tone popelje – recitantes rosarium – skozi Sevnico na Planino k župniku, očarljivi gospod Vengust pa nas s svojim kaplanom vred popelje na kosilo k Salobirju v Dobje. Zaselek leži na hribu. Gozdovi v soncu, sprejme nas župnik, tamkajšnje župnije, tam že 30 let. Najbolj je diskusijsko zavzet in poglobljen, ko pripoveduje o Don Gobbiju, do kate-

rega sem jaz rezerviran, saj kar tako kot on ne ‚moreš imeti opraviti z nebesi. Pot do impozantne mogočne cerkve iz 17. stol. V kleti gospoda Vengusta, dekana kozjanske dekanije na kozarec njegove žlahtne kapljice in nato ogled njihove nenavadne poldogovate cerkve. Vračava se z njegovim medom, bezgovim sokom in domačim kruhom, ki ga peče sam, mimo Jurkloštra. Podari nama kaseto, na kateri neki Hrvat pripoveduje v zvočni hrvaščini, kot pravi Zora, svoje življenje. Razumem pa komaj kaj. Nazaj grede se ustavimo na Razborju, da na pokopališču pozdravim Rudija.

Petek, 20. junija

Pisma Tonetu Zrnecu, Ivu na Gorenjsko in Jožetu, ki je zdaj v svojem vinogradu na Dolenjskem. Nato z vlakom v Trst, po poti enciklika o Evharistiji: nič presenetljivega, blaga diskurzivnost v popolni jasnosti, navdušenje »na koncu.« V Delu Šeligov intervju z naslovom: »Revolucija je sveta«. Starorežimsko in provincialno.

Žalostno sporočilo; brat Rikardo v postelji skoraj slep. Domine, adiuva eum.

Sobota, 21. junija

Brecljevina: o 2 številki »Bogoslovnega vestnika«. Tanja se oglasi s pismi in pošiljko knjige o Tereziji in Messorijem, ki je izšel pri Mondadoriju.

Vošči Marija, Ivanka, Sander in Veronika pa se oglasijo s steklenicami in sladkarijo, Alenka mi podari neko napravico za računalnik in knjigo o Windowsu ter buteljko terana. Njena Tanja gre v Petrograd, njena Jasna se je lotila plezanja, obenem pa je postala inštruktor za srf in jadranje.

Nedelja, 22. junija

Zaradi vročine in noge ne grem na telovsko procesijo, ampak se z advokatom Biteznikom ustavim pred cerkvijo.. Govoriva o raznih znanih ljudeh: o Trčelju, Kralju, Kemperletu, Besednjaku. Sicer pa samotno popoldne s Komarjem, ki ga berem z užitkom: velika informacija, čut za bistveno v filozofiji, jasen in prikupen stil. Papež v Bosni. A vsi demoni še ostajajo tam. Oglasi se Mario. Pripoveduje o proslavi v Štanjelu. Vuga citira Ušeničnika: »Tudi če se asimilirajo, da le ostanejo kristjani.« Mario vpraša Grando, ali je res rekel tako. Odgovor: »Žal.«

Ponedeljek, 23. junij

Razburjenje v hiši zaradi izgubljene zdravstvene izkaznice. Posebno priporočilo Rafaelu. Z Zoro sedeva na openski tramvaj, presedava na avtobus številka 22, za Katinaro in tam še na avtobus številka 53 za Kardiologijo. Dan stekel hitro brez čakanja in gneče. Izvidi pridejo po pošti. Popoldne se oglasi Mario, ki naju popelje do dvorane, kjer bo Zora prisotna ob podelitvi nagrade, ki jo je Škrat prejel od »Andragoškega društva.« Nato v klub, kjer predava psihoterapevt Žorž, pri katerem ugibam, ali je morda kristjan, (kar mi Alenka potrdi): preprostost, pristnost, tehtnost, humanost. Ko se približa k točilnemu pultu, ga neki cepec, vpraša: »Kdo ste vi?«

Torek, 24. junija

Spet vročinski dan. Za radio Komar, »Vera in Misterij«. Ko bi bil ostal v Ljubljani bi do takšnega obzorja ne bil prišel. Ljubezniva Openka gospa Malalanova naju hoče popeljati v Loko, a se zahvaliva, potem pa ponudi prevoz Pahorju, in se odpeljeta.

Sreda, 25. junija

Berem članek Jakoba Šolarja: »Pri koreninah našega življenja« v reviji »Dejanje«: Stvarnost in žlahtnost, kulturnost in vizija.

Avtor po vojni za Janhubo v »Delu« »izdajalec«.

Voznico, gospo Malalanovo, povabiva na kosilo v Radeče. In nato na klepet v Loko. Na kavo pri Trubarju. Gospa mi pusti tri knjige, gospa Beličič, katero je zgovorna Openka vzela s seboj v Loko, me pred odhodom poljubi, Zora pa ji podari kozarec domače marmelade in kompota z naše češnje.

Četrtek, 26. junij

Ves dan dež, javi se Franc iz Toronta.

Začitam se v Messoria: o Mondadoriju – rafal dobrega v dušo. Glede »splošne spovedi«: ali bi bil Ukmar za to?

Petek, 27. junij

Zgodba se bo morala začeti z demoni. To je ura demonov. Predčasno se oglasi Franc s kar šestimi buteljkami vina iz svoje Štajerske, malce manj jovialen kot sicer, a zmeraj odprt in prisrčen. Zora me grdo pogleda, ko mu rečem: »Pojdiva k računalniku!« Franc pa spretno pošlje moj »Credo« na nov način, ki ga bom posnemal. (Potem poizkušam, a mi ne uspe.) Po kosilu pa sedeva na gank, za strastno debato o peklu: Bog po njegovem pogubljenih ne bo uničil. Ob slovesu pa mi skrivaj potisne v brevir sto evrov.

Tukaj avtor zaradi očesne onemoglosti, ki je nastopila letos, računalniško redakcijo svojega rokopisnega dnevnika izpred desetih let prekinja in se poslavlja od bralcev Zvona z najboljšimi voščili.

Ureja **Andrej Arko**

Dnevnik o lastovičjem gnezdu

Miroslav Košuta

Alojzu Rebuli, prijatelju in krivcu

Iz pisma, 16. aprila

»Globoko vdihavam praznični vonj, ki prihaja iz kuhinje: žena pripravlja živco, žolco po vaše. Potem se bo lotila pince, obveznega, najbolj občutljivega peciva, v najini mladosti ponosa in obupa vsake kraške gospodinje. Pripravlja jo po maminem receptu, spopolnjenem z dolgoletnimi izkušnjami z raznimi pečmi.

Zdaj sva v letih in sama, vendar še zmeraj navezana na tradicijo in družinske običaje, med katerimi je velika noč zasidrana nič manj globoko kot božična vigilija, priprave nanjo pa menda še daljše.

Vrnile so se lastovke in prazničnost je z njimi slovesnejša. Lani jih je iz našega gnezda odšlo šest, a hišo obletava ena sama. Nesrečni del para ali eden od štirih mladičev?

Kot otroku mi ni prišlo na misel, da bi štel, koliko jih odleti in koliko se jih vrne. Zdaj pa ugibam celo, če je to on ali ona, ki sta si pri nas zgradila gnezdo. Ali ena, ki se vrača v hišo očetovo? In vse ostale?

Oprezam, da bi natanko videl dolžino konic škarjastega repa; samci imajo daljše, a med letom ali kadar žvrgoli na žici čez cesto, ga težko razločim ...«

Sreda, 23. aprila

Prijatelj mi je na pismo odgovoril s telefonskim klicem. Na kratko: naj pišem, opišem. Izmikal sem se, da ni v moji naravi in tvezil kaj vem kaj, v resnici pa nisem mogel priznati stvari, ki jih z ženo ne želiva obešati na veliki zvon. Ljudje si o naju itak mislijo svoje.

Saj so vsi vedeli o lastovkah, ker sva večkrat in rada govorila o njih, ampak previdno sva zamolčala, da so si gnezdo zgradile v najini spalnici. S tem res ni, da bi se človek hvalil. Nekoč so bila gnezda v hlevih, skednjih, lopah ali pod napuščci, nekoč. Iz otroštva se jih spominjam v skladišču ob cementnih traverzah in strica, ki roloja ni nikdar spuščal do tal, ker lastovke prinašajo hiši srečo, so pravili nekoč. Dandanes pa ...

Naj sem jih še tako odganjal in jim zapiral okno, ki ga še pozimi puščava odprto, so se vračale in vračale. Dvakrat ali trikrat sem se pod večer prepričal, da je soba prazna, in okno previdno zaprl, ampak ob pol petih zjutraj je frfotalo in se zaletavalo v šipo, da sem moral vstati odpirat.

Zato sem ga naslednjega dne zaprl veliko prej, predtem pretaknil vse kote, premaknil zavese, nikjer nikogar in ničesar, vendar ob pol petih zjutraj je spet frfotalo in trkalo — le od kod se je hudič vzel? Po mirnem jutru ali dveh, se je sitna zgodba ponovila in ponavljala, da sem nazadnje obupal in na ženino prigovarjanje popustil.

V bistvu sem sam kriv, ker sem pred tremi desetletji hišo lastnoročno obnavljal in v spalnici zgradil strop s tramovjem, po starem. Današnje zgrad-

be nimajo tramov niti na zunanji strani, hlevov, hramov in podobnega pa v naših vaseh itak ni več. Tako sva se pač vdala in sprejela nadlogo, ki nama je bila intimno v nepopisno veselje.

Lastovičji par je dolgo prihajal na ogledi, letal s trama na tram, z ikone na ikono, nazadje pa si med slikami izbral širok okvir, v katerem je žena zaščitila dragocen krpun, muzejsko naramno ruto narodne noše. Zgradila sta gnezdo, nanosila vanj slamic, v njem izmenično ležala, največ in čez noč seveda samička, medtem ko je on čepel na robu okvira ali okna. Po nestrpnem čakanju sva nekega jutra zagledala dva goliča, a ko sta se starša vrnila, so se začeli odpirati štirje nebogljeni kljunčki. Ne da se opisati, kako predano se jim posvečata, kako skrbita za čistočo, kadar se tiste puhaste ritke zrinejo na rob gnezda, in kako nesramno zahtevni so rumeni kljunčki, kadar se vračata z mrčesom.

Imel sem veliko veselja in fotografskih skrbi brez pravšnjih aparatov. Žal pa tudi ptički odrasejo in prezgodaj zapustijo dom. Samo zadnji se je nekam dolgo obiral, medtem ko so ostali trije raje preživljali prve dni prostosti na majnicah pod oknom, čeprav v dežju. Potem so se pridružili drugim lastovkam, ki so se kak teden spreletavale nad vasjo, dokler se niso zbrale v jato in odletele.

Pred veliko nočjo so se vrnile v mnogo manjšem številu, a maloprej sem bral o pomoru selivk na Malti. Od naših se je verjetno vrnila samo ena, samček, ki je obletaval hišo in dolgo iskal družico. Teden dni je sameval in žvrgolel na električni žici čez cesto, svoje petje prekinjal s skoraj očitajočim trilčkom in kazalo je, da bo otožno vabilo ostalo neuslišano. Nad vasjo so pluli s tokom razigrani pari, le on je v samoti gnal svojo. Nazadnje je v bližino priletela lastovička, odletela in se premislila. Trilčkala sta v duetu, se izgubila nad strehami, se vrnila na žico.

Kmalu zatem ji je razkazal sobo, a frajle — žena pravi, da je mlajša od njega, tako je drobcena – ni prepričal z ohranjenim gnezdom: zahtevala je in dosegla, da zgradita novo. In kje? Na tramu nad najino posteljo! Sicer pri znožju, vendar ... no, s tem se nikakor nisem strinjal, a žena mi je dopovedovala, da imava dovolj starih rjuh in ...

O tem sem pisal prijatelju, nadaljevanje prepustil njegovi domišljiji. On bi seveda razpredel cel roman, jaz pa se še črtice ne bi lotil. Ampak njegov telefonski poseg je bil vehementen, prepričal me sicer ni, omajal pa toliko, da bom po njegovem zgledu vsaj nekaj dni pisal dnevnik: dnevnik o lastovičjem gnezdu. In samo o njem.

* * *

Sobota, 26. aprila

Lanski par je prav tako dolgo izbiral, ampak složno, poletavala sta drug ob drugem, bilo ju je veselje opazovati in ugibati o njunih dvomih in težavah. Nazadnje sta se modro odločila za najširšega od vseh okvirov v sobi, ki je obenem visel na dodatnem tramu v pregrajni steni, izbrala sta torej idealne pogoje za trdno in lepo oblikovano gnezdo.

Morda se mi tako zdi, ker sem ju po začetnih pomislekih spremljal z naklonjenostjo in bojaznijo, da se ne bi priselila. Morda pa mi gre ta nevesta na živce zaradi izbirčnosti in nerganja ali on zaradi svoje ponižne uslužnosti.

Ko sta končno izbrala tram in mesto na njem, sta z ilovico zalepila navzkrižni slamici kot s pritiskačem, to ponovila v razmiku treh prstov, najprej v ravnini, potem levo in desno nekoliko višje, da je bilo v zarisu slutiti bodočo krivino gnezda. Potem sta začela nanašati blato. Ker pa imata smolo, da skoz in skoz dežuje, je premehko in pol-

zi po tramu. Premalo gline je v njem, ko se posuši, odpada. Očitno sta pri gradnji svojega doma, milo rečeno, nespretna, pravzaprav kar precej nerodna. In deževje jima nikakor ni v pomoč.

Torek, 29. aprila

Medtem sta zgradila gnezdo nekako v višino dveh tretjin. Pri vstopu v sobo mi je padlo v oči, da se nevarno preveša v desno. Skušal sem preveriti, če videz vara zaradi večerne svetlobe, a ni dvoma: na levi se je zožilo in skoraj posušilo, medtem ko je bilo v oblini na desni slutiti težo vode.

Čez noč se je izbočilo v nekakšen lijak in nazadnje je del stene odpadel. Na srečo smo zaščitno rjuho obložili s časopisi, da lahko sproti poberem in odnesem. Imelo me je, da bi jima blato pustil na okenski polici, kamor sem že položil nekaj slamic, ki sem jih pobral s tal, a vidim in vem že od lani, da z okna ne pobereta ničesar.

Sobota, 3. maja

Čez praznike je bilo vreme usmiljeno, sicer daleč od tega, kar bi človek v tem letnem času pričakoval, vendar prizanesljivo z graditelji gnezd. Lastovki sta se obnove lotili kot je treba. Znakažene oblike sicer ne moreta popraviti, pač pa sta ga utrdili z dodatnimi bilkami in slamicami. Nekje sta staknili celo tri drobcene klase in jih s pridom vgradili v steno, čeprav večji del visijo v prazno in ji niso ravno v okras.

Sreda, 7. maja

Gnezdo je očitno že nekaj dni dokončano, ni najlepše, je pa vsekakor boljše od tega, kar je bilo po žaltavem začetku pričakovati. Še zmeraj prinašata vanj suhe slamice, če jih kje stakneta, nekaj prekladata in rahljata. On celo zleta na lansko gnezdo, iz katerega, se zdi, odnese kakšno malenkost. Kaj, mi ni dano videti.

Sicer pa v novem domu prenočujeta vsak na svojem koncu, da si gledata v oči.

Nedelja, 11. maja

Rekel bi lahko, da končno uživata medeni teden. Zletata druga za drugim in se skupaj vračata, veliko žgolita in pogovore večkrat končujeta s trilčkom, melodičnim okraskom. Sem ga zadnje čase preslišal? Ali jima to med delom ni bilo mogoče zaradi polnih kljunov?

Nekaj pa sem podcenjeval. Zgodi se, odkar je gnezdo dograjeno, da razigrano priletita v sobo in se v ovinku poženeta iz nje. Zgodi se tudi, da se mimo okna hrupno spreletava večja lastovičja druščina, nič čudnega torej, če je kdaj za njima zavila v sobo še katera. Pa sem opazil, da ta tretja prihaja tudi brez druščine in da nikakor ni zaželena.

Torek, 13. maja

Samček prečepi večino dneva na okenskem okviru, ko da je na straži, medtem ko ona očitno vali. Potrpežljivo in dolgo leži, odleti poredkoma in le za kratek čas, toliko pač, da se nekoliko razgiba in med letom kaj použije. Takrat jo v gnezdu zamenja stražar.

Ponedeljek, 19. maja

Ves teden bi moral beležiti eno in isto. Ona leži mirno in vdano, nič se ne plaši, kadar prihajava v sobo; razumela je, da ji nisva nevarna. On ostaja nezaupljiv, zaradi pogostnega dežja in grmenja se mora prekladati po sobi, z okna na staro gnezdo, s slik na ikone, a noč prespi večinoma ob tramu pri družici, kjer pa ga moti luč, če berem v postelji.

Tako sem se na ženino prošnjo zaenkrat odpovedal branju pred spanjem. Strmim v gnezdo ali priprtih oči sanjarim o poletu z lastovičjo druščino v deželo onstran vsega in vseh, kjer se v modrino zlijeta nebo in morje, ljudje pa govorijo ptičji jezik in ptičji kompas jim kaže pot.

Nedelja, 25. maja

Samička še zmeraj kot sfinga v puščavi, nepremična, a s čudežnim bleskom v očeh. Koliko življenja je v njih! Koliko življenj!

Sobota, 31. maja

Nekaj se očitno dogaja, če sta lastovki končno zapustili gnezdo; ne za dolgo, a vendar ... Kadar je prejšnje dni odletela, je legel na njeno mesto, zdaj pa skupaj odideta in se v kratkem vrneta. Oprimeta se roba vsak s svoje strani in njuni glavici ponikneta. Nekoliko zmigujeta s škarjastim repom, ki ga on rad ukrivlja navzgor, preden se zravna in nekam preseli, ona pa znova leže in greje do jutra.

Nedelja, 1. junija

Vstal sem in se obril, ko sem odpiral vrata v spalnico je iz kuhinje omamno zadišalo po kavi. Ta vonj mi je bil ko rdeča preproga za veliki dogodek: na rahlo sem zaprl vrata, že dolgo nič več ne loputam z njimi, in šel z očmi k gnezdu. V njem se je samička nelagodno prekladala. Pričakoval sem, da bo zletela, pa je sklonila glavico in s kljunom spod sebe povlekla in odvrgla čez rob lupino jajčka. Prvo. Na pravkar počiščeni rjuhi je obležala bela z rjavimi pikami, kot naprstnik mezinca velika.

Na nočni omarici je ura kazala 8.21.

Torek, 3. junija

Med prehranjevanjem dvakrat, trikrat čivkneta kljub mrčesu v kljunu, da ležeča zapusti gnezdo in prihajajoči pristane. Vrne se že po nekaj minutah, četudi brez ulova.

Danes ob 9.15 sem opazil, da ni bilo v gnezdu nobene od obeh lastovk, potem sta prileteli obe hkrati in bezali v njem, ko da nekaj prekladata. Očitno sta čistili in zračili.

Napenjam ušesa in napeto čakam, da se oglasijo prvi slabotni vzdihi. Seveda zaman, saj mladiči še dolgo ne dajo od sebe glasu. Če pogledam lani posnete slike, pa ne verjamem svojim ušesom. V smeri prihajajočih staršev stegnjeni goli vratovi s široko razprtimi kljuni in besnimi očmi zahtevajo svoje. Neusmiljeno, očitajoče, prav nesramno. Ampak starša že vesta, kako in kaj, kdo je na vrsti, kdo prepotenten. Ko gresta s kljunom nekomu v grlo, se ostali v hipu sprijaznijo z odločitvijo in pomirijo.

Sreda, 4. junija

Okoli šestih zjutraj odprto okno podvaja zrcalno sliko sosednih streh v nizkem soncu. Odsevajo v nekakšni prozorni svinčeni sivini. Spod okna silijo v okvir zelene veje majnic s posušenimi vršički nedavnih cvetov, ki jih še nisem porezal zaradi nenehnega deževja. Ta hip pa bi človek lahko prisegel, da dežja ni bilo in ne bo še lep čas. Varljivost čutov in minevanje lepote: razkošje majnic spred nekaj dni je samo arhiviran spomin.

Zakaj mi to prihaja v misli? Ker bo tudi to čudovito ujčkanje v pričakovanju dogodkov v gnezdu kmalu, prekmalu, samo spomin. In vendar, če zaprem oči, če jih zatisnem do bolečine, še lahko prikličem in uživam opojni vonj majnic. Tako dolgo pričakovani in tako kratkotrajni.

Četrtek, 5. junija

Naenkrat panično frfotanje in zaletavanje v šipo. Spod okenskega okvira za hip dolg dvojni šilast rep. Torej on, ujet za oknom.

Žena je spravljala perilo v predale vogalne omare in pozabila okno, ki se sicer naslanja nanjo, odpreti na stežaj. Tako je samček iz gnezda zletel v slepi kot, tam brezupno frfotal in rinil v šipo. Priskočil sem, ga skušal z razprto dlanjo spraviti pod okenskim okvirom na drugo stran, na prosto, pa je v strahu suval in kljuval. Vtem je priletela samička, se zadržala v zraku med podboji in odletela, da sem lahko okno za hip zaprl.

To je izkoristil, da je sfrlel v sobo, zakrožil in švignil mimo mene skoz odprto okno.

Upam, da se nista preveč prestrašila. Dolgo ju ni bilo.

Legel sem na posteljo in čakal. Pa nič. Vstal sem in se odpravil iz sobe, tedaj pa mi je blisnilo nad glavo: samička je zapustila gnezdo, v katerem je dotlej mirno ležala, medtem ko sem jaz nestrpno pričakoval njeno vrnitev.

Petek, 6. junij

Na okensko polico je hrupno priletela grlica. Po kljuvanju bi sodil, da je v razpokah na njej očitno našla še kaj tistih semen, ki smo jih pozimi potresali za sinice, ščinkavce, brgleze in kar je še naše pisane pevske druščine. Potem se je zvedavo ozirala v sobo, naprej pa si ni upala. Odletela je pred lastovko, čeprav je ta švignila mimo nje, preden je utegnila razpeti svoja težka krila.

Starša se v gnezdu menjujeta enakomerno. On se običajno napove s kratkim žvižgom, vendar se ne zadrži dolgo, razen kadar prinese kaj zajetnejšega, da mora scefrati in potrpežljivo deliti. Ona si da opraviti z zračenjem in prelaganjem goličev, potem pa leže in širi krila na robu gnezda ali čezenj.

Nedelja, 8. junija

Pravkar je odzvonilo. Sončen dan, očitno primeren za dober lov, saj kar naprej nosita. Občasno prileti še tista tretja, noter in ven, v polkrogu, noter po desni ob steni, ko da bi morala zaviti na gnezdo, ampak nizko, ker se je gnezdo ne tiče.

Odlašal sem s prebujanjem v jutro. V spomin na očeta, ki se je ob nedeljah rad nekoliko dlje zaležal, tudi po upokojitvi. Poslušal zvenenje dneva z zaprtimi očmi, se zazibaval v omotičnost, ko mi je zafrfotalo ob ušesu: skoraj me je oplazilo krilo, prav zapihljalo je in že izginilo. Ko sem se čez čas nagnil na bok, sem na ženini blazini zagledal črno kepico, ne ostro, skozi priprte veke, hotel sem jo vzeti med prste, pa je dotlej omrtvičena kepica oživela in odletela kot muha.

Sreda, 11. junija

Zbujam se v moten vrvež železniške postaje. Vsaj tako mi je v ušesih od časov, ko smo potovali z vlakom, ko smo sploh še potovali. Že nekaj dni se mi vrstijo v spominu odhodi. Preden sem povsem priseben, gnezdo potihne in jutro preplavi blaga tišina, v katero v daljavi, nekje vse bolj in bolj daleč, izliva svojo dušo samoten kos. Zadnje, kar pomislim: ljubši mi je od slavca, bolj naš.

Četrtek, 12. junija

Že ves popoldan je grmelo globoko nad Istro in se zamoklo bližalo, a črn oblak je obstal in se zasidral nad mestom. Potem so se z jasnega usule kaplje kot grah in posamično trkanje se je zgostilo v šumenje.

V sobo so priletele tri lastovke in divje krožile druga za drugo. Še preden je ena po kakih sedmih krogih onemogla pristala na starem gnezdu, je bilo jasno, da domači izganjata vsiljivko. Samčku je končno uspelo: zaletel se je za njo do okna, pred zaveso dežja sunkovito zavrl in se obrnil.

Odložil sem knjigo, ki sem jo bral z lučjo ob postelji, razburjen stopil iz sobe in pustil vrata odprta, a pred mano na hodniku je trepetala lastovka. Prej ko sem ugotovil, katera od dveh, je bila že na verandi. Na srečo sva jo s postopnim ugašanjem posamičnih luči brez težav zavrnila v razsvetljeni okvir spalnice. No, težave so bile z ženo, ki je imela v imenu preplašene živalce povedati to in ono. Grmenje in silovitost naliva ob odprtem oknu pa sta splakovala besede z zadovoljstvom, da sta ptici na varnem in suhem ob svojih mladičih.

Nedelja, 15. junija

Vreme se je odločno poslabšalo. Postalo je hladno, čez noč vsaj deset stopinj hladneje, občasno dežuje. Lastovki se zadržujeta na starem gnezdu, druga ob drugi ali druga proti drugi, kakor prespita ponoči nad mladiči, da jih grejeta. Kdaj pa kdaj ena od dveh izleti, a se le redko vrne s čim. Vreme pač!

Zbudilo me je žužnjanje in vmesno nestrpno zaganjanje motorjev, drgetavo stresanje krilc in pretegovanje nožic. Tresenje z repom, zavijanje v levo in desno: tako se preskušajo letala pred poletom.

Kar milo se mi je storilo ob misli, da se že v nekaj dneh utegnejo posloviti. Pa tudi če ves ta čudež traja še kak teden — ko pa tedni minevajo hitreje od dni!

Prihodnjo pomlad bova čakala njihovo vrnitev mirneje kot letos, ker imava dokaz, da ohranijo naslov v svojem kompasu. Pa jo bova dočakala, njihovo vrnitev? Tudi če jim bo sreča mila, bova še na tem naslovu? Bova, oba?

Bolje, da vstanem in se obrijem. In če se urežem, naj teče kri, dokler teče — kdo je že to napisal?

Ponedeljek, 16. junija

Se že prsijo. Spod črne obrobe rdeče rjastega grla napenjajo svoje bele prsi, tesno drug ob drugem. Trije v vencu, a v desnem kotu gnezda sili na dan nekaj rumenkastega, slamici podobnega. Slamici ali kljunčku?

Kot da bevskajo nebogljeni kužki, se zdi, ko se frfotavci pripravljajo na prvi polet. S krempeljci se oprimejo roba, se prevesijo navzven in zaplahutajo s krilci. Kar po vrsti z leve, prvi, drugi, tretji. Ohohó, pa saj so štirje! Štirje. Za tretjim se je namreč pojavil rumen kljunček, za ključkom puhasta glavica. Žena trdi, da jih je naštela celo pet.

Prileti mama in so že notri, bučmani z grli brez dna. Žužnjajo, a če greš mimo, se potuhnejo kot kozlički za vrati, ko trka volk. Tako je, kadar je resničnost za trenutek pravljica.

Torek, 17. junija

Tragedija? Pripravljali smo se na obisk prijateljev, postoriti je bilo treba še marsikaj, navsezgodaj sem se odpravil po kruh in nakupih zadnjega trenutka. Kar mi je žena sporočila ob odhodu, nisem dojel v vsej tragični možnosti.

Pri hiši nimamo mačke. Ko sta bila otroka še majhna, smo imeli tigrastega lepotca, čudovito žival, skoraj poldrugo desetletje. Potem nikdar nobene več, preveč smo se nanj navezali, nikdar pozabili. Zato pa je nekaj mačk pri sosedih, ki jim v glavnem dajejo suho hrano in se oblizujejo, kadar jim žena pusti v skledici ostanke rib in kar nam je odvečnega. Oblizujejo in svojo hvaležnost izpričajo s tem, da nas zjutraj presenečajo na pragu z nočnim ulovom: martinčki ali njihovimi repki, kakšno manjšo kačico, predvsem slepci, ki kače niso, a se jih žena ogiba kot modrasov, sem pa tja, žal, tudi z nebogljenimi ptičjimi mladiči ali neprevidnimi vrabci; miši že dolgo ni več, na srečo. Zjutraj pa je ženo čakalo neprijetno presenečenje: ob predpražniku scufana lastovka!

Pod težkim nebom teh dni so mušice pri tleh, zato tudi lastovke letijo na dosegu mačjih krempljev, usodnih iz zasede v ožinah med hišami.

To mi je tudi povedala, in prizadeto, a z mislimi sem bil očitno drugje in še na kraj pameti mi ni prišlo, da se nas lahko tiče neposredno.

Potem smo s prijatelji preživeli nadvse prijeten dan in ko sem pod večer za hip legel, da si zravnam hrbtenico, sem se zagledal v nemirno gnezdo in opazil, da lastovki z lova ne prihajata več ali manj skupno kot sicer, ampak posamično in z daljšimi premori. Pa mi je prišlo v zavest jutranje odkritje in vznemirila me je bojazen: kaj pa če je zmeraj ena in ista? Da ni bila žrtev naša?

Pred spanjem sem skušal preveriti, če ležita nad mladiči vsaka s svoje strani kot običajno. V temi se mi je zazdelo, da vidim samo eno. Nisem hotel prižgati luči, ker tega že dolgo ne počnemo. Žal se nič ne da spremeniti, a kolikšno breme pade na tistega od staršev, ki ostane sam.

Tako me je obšla otožna misel na mamo in njene misije med vojno, ko je hodila po živež v Furlanijo. Vstajala je ob trdi temi, da je počesala razkošje dolgih črnih las in ga zbrala v figo na tilniku, še enkrat preletela culo s svojo revščino, ki jo je nosila v zameno za koruzno moko, fižol in karkoli, tiho zaprla vrata, ker sva z bratom še spala, šla mimo prijateljice in z njo na prvi vlak proti Tržiču in naprej v furlansko ravnino, v obilje mastne zemlje, in tam od vasi do vasi, od hiše do hiše, da je z moledovanjem iztržila, kar je zvečer, a marsikdaj šele naslednji dan, razgrnila na mizi pred svakom in sestro, potem ko naju je privila v svoje krilo in z raskavo roko pobožala po laseh.

Zdaj vem, zakaj bi se mi skoraj orosile oči, ko strmim v to priletavanje, v čvrčanje in zmigavanje glavic nad gnezdom.

Žena me tolaži s tem, kar je zvedela od sorodnikov z gornjega konca vasi, ki imajo na odprti verandi zmeraj po nekaj gnezd. Pred leti je baje naenkrat umanjkal en samec, da je morala za zarod skrbeti sama mati, pa se je zgodilo, da ji je sosed priskočil na pomoč in se razdajal v obeh gnezdih. Pričevanje o solidarnosti, ki je ne bi pričakovali.

Prijetno mi je ob tej pripovedi, tesnobe pa le ne more pregnati. Zaželiva si lahko noč, a spanec se naju dolgo ogiba.

Sreda, 18. junija

Kolikšne bombice spuščajo skorajšnji letalci. Bele in okrogle zamolklo padajo na staro rjuho. Komaj izvaljeni že vejo, kaj jim je storiti. Samozavestno se zrinejo iz puhaste druščine, se na robu gnezda obrnejo, zmigajo še malo nazaj, rahlo privzdignejo repič in zadek jim zacveti ko drobna marjetica. Sprva je včasih potrebno, da mami s kljunom rahlo dregne, kadar ne odpade samo od sebe.

Rasejo neverjetno hitro in jih je v resnici pet. V nekaj tednih so se iz jajčeca, kot naprstnik velikega, prelevili že v popolne ptice. Gledam, vidim in mi je težko verjeti: ko bi medtem šel za nekaj dni z doma, bi lahko mislil, da mi jih je kdo podtaknil.

Kaže, da je bil strah odveč. Starša se z lova vračata skupaj in medtem ko samička rine svoj kljun v požrešna grla, se on umakne na staro gnezdo. Popoldne pa se mu je med čakanjem pripetila nezgoda: nekaj črnega mu kapnilo iz kljuna, a se je bliskovito pognal za njim in ga prestregel, preden je leglo na časopisje po predalniku.

Četrtek, 19. junija

Mlada krila, razpeta vseokrog gnezda kot pavja pahljača in vit! vit! in frfotanje — to je bilo prvo, kar sem zagledal v novem dnevu. Potem sta nad mano zakrožili lastovki, prišli in odšli, prihajali in odhajali, ko da bi provocirali mladež za prvi polet.

O, pa se v hipu potuhnejo, rogovileži, v pričakovanju jutranjega obroka. A ne zdržijo dolgo pri miru. Stegujejo se in tresorepijo pa spet malo zadremajo. Kot jaz, da jim delam družbo.

Petek, 20. junija

Poletele. Pred sedmo so poletele. Dve ali tri v spremstvu staršev. Po dolgem ogrevanju v gnezdu, po intenzivnem zaganjanju in umirjanju krilc, po kljunčkanju poprsja in stegovanju repka še brez škarjastih konic, sta prvi dve skoraj

hkati tvegali spust, opletajoče zakrožili po sobi, za postanek se skušali oprijeti tramov, kar je nazadnje eni uspelo, druga pa ni imela izbire, ko da se je usmerila skoz okno. Od mladih torej dve?

Preverim, kako je z ostalimi. Tri so se zaenkrat vdale in se umirile, polegle druga ob drugi, obrnjene k svetlobi, a globoko v gnezdu, saj je naenkrat dovolj prostora.

Se bosta onidve še vrnili?

Pogledam skoz okno. Dve miceni, ena ob drugi na žici čez cesto.

Kolikokrat sem sledil televizijskim oddajam o želvicah in njihovem obupnem hitenju čez smrtonosno peščino v odrešilne valove? In mi je bilo, ko da bi jih moral zaščiti pred napadi ptičjih jat, ki so pikirale nanje kot letala na gole otroke; ko da lahko posežem v posnetke nekega davnega in naravnega dogajanja, zaščitim nebogljenke in z njimi v širokih dlaneh odplavam na varno morje.

Morda me je tesnoba obšla zaradi mladega mačkona, ki se valja in si drgne hrbet na sončnem koncu lehe, lenobno, na videz zaspano, a iz nenaravne lege škili proti pticam na žici. Potem sprevidi, koliko je ura, in po medvedje odhlača, ko da se njega nič ne tiče.

Visoko na nebu razpršeni kopasti oblaki. Pod njimi se križajo vijuge bliskovitih lastovičjih letov, tako različnih od drugih ptic.

Naši lastovički se selita po žicah okoli hiše. Nimata še dovolj moči za daljši podvig? Ali se razgledujeta in čudita neznanemu vesolju? Saj je človeku težko verjeti, da bosta že čez nekaj tednov leteli čez morje, pogorja in pustinje. Zato pa je njunega čepenja na telefonskem kablu tisti hip konec: priletita starša in ju preženeta čez strehe, v utrjevanje mišic in na lov.

Nedoumljivi čudež, da je na drugem koncu sveta, na daljnem jugu Afrike, bitje, ki ga je komaj za otroško dlan, s tvojim naslovom in topografijo vasi neizbrisno vtisnjenima v možganih. Pa saj bo tudi ono za večno v mojem srcu.

Zagledam mladičko na sosedovi televizijski anteni. Je to tretja ali ena od prejšnjih dveh?

Ne, trojica v gnezdu leži vzporedno, druga ob drugi proti oknu. V pričakovanju. Odidem in na rahlo zaprem vrata za sabo, vendar ob 8.45 najdem gnezdo prazno.

Skoraj natanko ob desetih, ko se preoblačim, ker moram z doma, prileti v sobo lastovičji par in nekajkrat zakroži. Je to pozdrav v slovo?

Isto se ponovi popoldne. Ena poletava s trama na tram, gnezda se ogiba. Anti ne išče primerne lege za nov dom?

Pod večer začenja znova rositi, a lastovke se povsem mirno spreletavajo pod oblaki, ki skoznje pronica zahajajoče sonce. Se bojo morda vrnile vsaj še za eno nočitev? Kje naj nocoj najdejo varno zavetje?

Žena je sicer počistila spalnico, razkužila tla in nabrala v smetišnico kupček mrčesa, ki se je iz kljuna v kljunček zmuznil na tla. Pa jim še za eno noč kljub vsemu ne bi odkrekli gostoljubja.

V daljavi se brezskrbno oglaša kos.

Sobota, 21. junija

V sončnem jutru mimo kosa zaslišal lastovičje vitvitanje, ob 7.20 pa je ena od lastovk priletela na obisk. Verjetno je bila tudi že prej, saj me je v naslednjih desetih minutah frfotanje preletelo še dvakrat. Nisem odprl oči, da sem užival mili zvok in se predajal tihemu upanju. Morebiti se par vrača za drugo gnezdenje.

Naj bo to še letos ali prihodnjo pomlad, okno ostane odprto.

Po Furlaniji jeseni 1917

dr. Jakob Prešern

Dnevnik vojaka dr. Jakoba Prešerna prav gotovo ni povprečni zapis nekoga, ki je preživel I. svetovno vojno, temveč je pripoved zrelega izobraženca s kritičnim razmišljanjem o sebi in o vojni nasploh, o življenju in smrti med sotrpini, ki so bili poleg krogel, granat in šrapnelov izpostavljeni tudi – lakoti. […]
Ob tem pa je zelo spretno zapisoval vzdušje v enoti, nadutost in cinizem poveljujočega kadra, krvave boje v prvi bojni črti ali pa kraje, kamor ga je pač vojna zanesla, saj je bil razpet med Alpami v severozahodni Italiji, preko Krnskega pogorja do fronte na Piavi. Novembra 1917 je takole zapisal doživetja v Furlaniji.

Laški Videm (Udine), 1. 11. 1917

Iz Kobarida smo odpotovali 30. 10. zjutraj v hudem dežju in nevihti. Italijani so na svojem etapnem ozemlju vzdrževali vzoren red. To priznajo celo Nemci. Povsod je čisto, barake za prehodne čete (*per le truppe in marcia*) so iz opeke in lepo urejene, za vojaške pojme so opremljene z vsem komfortom, prave palače v primerjavi z našimi lesenimi in vegastimi kolibami. Tudi oni so maskirali ceste z zelenjem in plahtami iz močvirne trave, vendar pa bolj temeljito kot mi. Italijani so v Kobaridu uvedli celo civilno upravo. Okrajno sodišče so spremenili v *giudizio distrettuale* in naprej vodili zemljiško knjigo po našem zemljiškoknjižnem zakonu. Napis na vratih pove, da tudi *carabinieri reali* niso bili brez dela.

Prebivalci Kobarida so nam povedali, da so Italijani izginili kar čez noč. Našega napada sploh niso pričakovali, saj so tu živeli, kot bi se za vedno naselili. [...]

Dež nas preklja celo pot. Kmalu za Kobaridom prekoračimo mejo. Napis *Confine d'Italia* je z malto zamazan. Torej so bili prepričani, da bo meja ostala taka, kot so si jo sami zamislili spomladi 1915, ko smo se morali mi umakniti na gorovje nad Kobaridom.

Srečujemo nepretrgane kolone vojnih ujetnikov. Opoldne imamo menažo že v Italiji. [...]

V Logu, italijanski Loch, se ustavimo, ker so Lahi porušili most čez Nadižo. Nekje spredaj je še kamniti most, pa ne more naenkrat »požreti« vseh čet in kolon, ki se sedaj valijo v Italijo.

Kar naprej dežuje; napovedan je daljši odmor. Nagonsko stopim v najbližjo hišo prosit za streho nad glavo in da bi se ob plapolajočem ognjišču malo pogrel.

Pozdravim: »Buon giorno! – Dober dan!«

Dva starca in suha ženica spoštljivo odzdravijo. Potem pa začnem v svoji toskanščini prositi za dovoljenje, da prisedem k ognjišču, ker sem že vse dopoldne na dežju.

Začudeno me gledajo. Nisem vedel, ali tako slabo govorim italijansko, ali pa je tu v rabi podobno narečje, kot kje v Kalabriji, kjer nepismeni ljudje ne razumejo knjižnega jezika. Zato sem prav po domače zasakramentiral:

»Pri moji duši, kakšni ljudje pa ste, da ne razumete italijanskega jezika, čeprav ste rojeni v deželi pomaranč!«

Začudeno me pogledajo, kot bi jim odprl razodetje svetega Janeza. Vsi naenkrat se oglasijo:

»Zdaj vas pa razumemo, ker enako govorite, kot mi.«

Pot me je prinesla v slovensko hišo in pozabil sem, da sem že v šoli slišal, da tudi v Benečiji bivajo Slovenci. Bral sem Rutarjevo *Beneško Slovenijo* in tudi njeni opisi v *Domu in svetu* mi niso bili neznani. Sedaj na to sploh nisem pomislil. Jeziki so se jim razvezali in potožijo mi svoje gorje. Danes zjutraj je prišel oddelek Nemcev, iz hleva so vzeli edinega prašička in ga kar na dvorišču zaklali. Spekli so ga, njim pa pustili samo kožo.

»Zakaj me niste razumeli?« jih vprašam.

»Nismo hodili v šolo,« odgovori stari očanec, »in zato znamo samo svoj domači jezik. Samo naša hčerka je hodila in zato govori tudi italijansko. Edini sin je v vojski. On dobro govori italijansko, ker je bil že v mirnem času vojak. Sedaj služi pri alpinih nekje na Tirolskem.«

Gospodinja mi ponudi stol.

»Sedite, radi vas vzamemo pod streho, ker ste Slovenec.«

Postregli so mi z ričetom in polento, čeprav sem jim zatrjeval, da nisem lačen. Pravijo, da se jim je dobro godilo, ničesar jim ni manjkalo, ker so vsega dobili od vojaštva. Niže doli pa je življenje bolj bridko, ker se že čuti vojna revščina.

O politiki se nismo pogovarjali. Iz njihovih opazk pa sem lahko razumel, da so z dušo in srcem Italijani in za nas za vedno izgubljeni.

Njihovo prijaznost jim poplačam s tobakom za pipo, kolikor sem ga še imel v nahrbtniku za rezervo za čase, ko bi mi zmanjkalo cigaret.

* * *

Šele zvečer so se kolone pomaknile naprej. Lepe doline nisem videl, ker je bilo temno in še rosilo je. Pot nas je vodila po desnem bregu Nadiže. Šli smo mimo Št. Petra Slovenov, središče tukajšnjega slovenskega življenja smo na levem bregu bolj slutili kot videli po medlih lučkah, ki so brlele v navidezno lepih in visokih hišah. Toliko pa smo le videli, da kraji in vasi, skozi katere smo hodili, niso porušeni, niti poškodovani. Res so se Italijani tako hitro umikali, da jih še naše krogle niso dohitele!

Okoli enajstih zvečer smo prispeli v Čedad. Kvartirmojster je že podnevi odjahal naprej in zdaj nas je pred vhodom v mesto pričakal in povedal, da nam je pripravil udobno prenočišče. Popeljal nas je do mestnega parka in nam v ozadju pokazal stavbo.

»*Der Schlossherr ist fort. Meine Lieben, wir übernachten heute herrschaftlicht!* – Graščaka ni. Dragi moji, nocoj bomo spali po grofovsko!«

Vhod v park so zaprli, konje pa spustili, da so se pasli preko noči. Prenočišče smo dobili v drugem, častniki pa v prvem nadstropju gradu. Po deset nas je bilo v nadstropju – res razkošen grad. Bil sem prvi, ki sem vstopil, saj sem bil edini, ki sem imel svečo s seboj.

[...]

Čedad je malo mestece, a je lepo in čisto. Pred odhodom so Lahi pokvarili vodovod in uničili naprave za električno razsvetljavo. Le sredi velikega trga bruha vodnjak vodo, kot najbrž že stoletja prej, preden je bil zgrajen sedanji vodovod. [...]

Risba J. Prešerna: Poveljniška baraka poljske straže št. 2 pod vrhom Albiola

Iščem trgovino s fotografskim materialom, da ovekovečim nemška barbarstva za vse večne čase in podprem svoje zapiske s pristnimi dokazi. Najdem trgovino s filmi, papirjem in ploščami, le aparata ni nobenega. Seveda, podobni »kupci« so me prehiteli. [...]

Vse polno vojaštva se gnete po trgovinah in – rekvirira. [...]

Priča sem bil še nekemu drugemu dogodku. Nekje iz okolice se je na gigu pripeljala laška lepotica. Koketno je kučirala po predmestnih ulicah, kot bi iz radovednosti prišla pogledat, če so tudi v mestu Nemci. Na trgu je stala nemška trenska kolona. Pa pristopi vojak h gospodični in prične izpregati konja. Dama se najprej začudi, potem pa se iz njenih prekrasnih ust ulije zmerjanje. Nič ni pomagalo, Nemec ni nič razumel. Potem je zaigrala na druge strune. Pričela se je dobrikati in prositi na vse mile viže, tudi s tistimi sredstvi, ki jih ima na razpolago nežni spol, ki včasih omehča še tako trdo moško srce: lepi pogledi, dražestni nasmehi, pikantna namigovanja in koketiranja.

Prus je ostal leden kot zima v Tirolah.

Potem je dama planila v jok, ihtenje, glasno tuljenje, začela je kričati, kleti in zmerjati, vse to v preračunanih prehodih in stopnjevanjih.

Nemec se ni dal omehčati, niti se ni razburil. Izpregel je krasnega konja, ga potisnil med svoje ojnice in se zasmejal:

»*Der wird besser ziehen!* – Ta bo pa bolje vlekel!«

Ženska je tuleče odhitela po ulici.

[...]

Iz knjige dr. Jakob Prešern: Vojak 1915–1918. Uredil Janez Žerovc, 2014

Pet Strossmayerjevih pisem Slovencem

dr. Alojz Jembrih

Tukaj prvič objavljamo pet pisem djakovskega škofa Josipa Juraja Strossmayerja (1815–1905),[1] ki jih je naslovil na nekatere Slovence in ustanove. Ta pisma so shranjena v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, kjer sem jih spomladi v času svoje predavateljske službe na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani leta 1990 prepisal z željo, da jih nekoč tudi objavim. Vredno je omeniti, da je škof Strossmayer v Ljubljani 14. novembra 1860 dobil priznanje, ki mu ga je dodelila Der gewerbliche Aushilfskasse-Verein. *Priznanje in pojasnilo sta bila napisana v slovenskem jeziku, toda objavljena v nemškem listu* Laibacher Zeitung, *št. 262, str. 1017, 1860. V obdobju, ko so bila ta pisma napisana, je bila v političnem smislu pri Strossmayerju še vedno navzoča želja po južnoslovanski enotnosti na cerkveni in jezikovni ravni.*

1

Prvo pismo je Strossmayer poslal iz Rogaške Slatine 19. julija 1877 dr. Janezu Bleiweisu v Ljubljano.[2]

Vele cjenjeni moj Gospodine i prijatelju!

Vaš cjenjeni list dobio sam prekasno, nebivši od dulje vriemena kod kuće.

Iskreno mi je medjutim izpoveditи, da Vam, da sam i bio kod kuće, pomoći ne bi mogao, jer gradjenje moje crkve toliko me stoji, da se u izdatci svojih na najnuždnije stvari stegnuti moram.

Vi ste medjutim, žalibože, propali. Molim vas i prijatelje vaše, da stoga nesdvajate, nego podvostručenom silom o napriedku narodnom nastojite. Slavjanskoj je stvari sudjeno, da se kroz razne suprotivštine vere i probija, ali nebojmo se i nedajmo se: *qui perseveraverit usque in finea, salvus erit*.

Drugi put u sličnih okolnosti, ako živio budem, obratite se na me za vriemena; jedno pol godine, od prilike, unapried. kako je Vaša narodna stvar posve naša stvar, mislim, da bi se njeka sriedstva mogla kod nas naći, da Vam se u sličnih okolnosti pomogne.

Žali Bože, da se poleg svega tužnoga izkustva, slog činimo, nedržimo se, a sluge i one uzajamnosti, koje bi saslišati morali, da u pravednih naših težnja uspijemo.

Velecenjeni moj gospod in prijatelj!

Vaš cenjeni list sem dobil prepozno, ker me daljši čas ni bilo doma.

Toda iskreno moram priznati, da Vam, tudi če bi bil doma, ne bi mogel pomagati, ker me gradnja moje cerkve toliko stane, da se moram pri svojih izdatkih omejiti samo na najnujnejše.

Vi ste medtem, žal, propadli. Prosim vas in vaše prijatelje, da zaradi tega ne obupujete, temveč si s podvojeno močno prizadevate za narodni napredek. Slovanski stvari je usojeno, da pleza in se prebija prek različnih nasprotovanj, toda ne bojmo se in ne predajmo se: [»Kdor bo vztrajal do konca, bo rešen« (Mt 24, 13)].

Drugič se v podobnih okoliščinah, če bom še živ, pravočasno obrnite name; približno kakšnega pol leta prej. Ker je Vaša narodna stvar popolnoma naša stvar, mislim, da bi se pri nas mogla najti neka sredstva, da bi vam v podobnih okoliščinah pomagal.

Žali Bog, da se poleg vseh žalostnih izkušenj delamo složne, a se tega ne držimo, pa čeprav se delamo služabnike tiste vzajemnosti, ki bi jo morali upoštevati, da bi želi uspeh v svojih pravičnih težnjah.

1 O njem gl. Milko Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-djekovački i srijemski god. 1850-1900.* (…), Zagreb 1900-1904; Tade Smičiklas, *Misli i djela biskupa Strossmayera*, rad JAZU, knj. 39, Zagreb 1888, 210-224; Isti, *Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera i izabrani njegovi spisi: govori, rasprave i okružnice,* JAZU, Zagreb 1906; Joseph Matl, *Josef Georg Stroßmayer, Neue österreichische Biographie*, Bd. IX, Wien 1956, str. 73-83.

2 Janez Bleiweis (1808–1881), ustanovitelj in urednik časnika *Novice*. O njem v: *Slovenski biografski leksikon*, 1. zv., Ljubljana 1925. Izvirnik v NUK, Ljubljana, Ms 876 III/20; nahaja se v dediščini Janeza Bleiweisa.

Izvestno je da nam je sviem ukupno il poginuti, što ako Bog da neće biti, jer nam dogadjaji na ruku idu; il da nam je ukupno uskrsnut, i do pravoga i naravnog našega položaja dospieti, što bi na, vazda na slogu i solidnost opominjati moralo.

S osobiti štovanjem i ljubavlju ostajem za vazda Vaš prijatelj i štovatelj.

Strossmaier
U Rogaškoj Slatini 19. srpnja 1877.

Razvidno je, da nam je vsem namenjeno bodisi umreti, kar se, če Bog da, ne bo zgodilo, ker nam dogodki gredo na roko; bodisi da skupaj vstanemo in pridemo do našega pravega in naravnega položaja, kar bi vedno moralo spominjati na slogo in trdnost.

S posebnim spoštovanjem in ljubeznijo ostajam za zmeraj Vaš prijatelj in častilec.

Strossmaier
V Rogaški Slatini, 19. julija 1877.

2

Drugo pismo je zahvala slovenskemu Društvu sv. Mohorja za rojstnodnevno voščilo.

Veleštovani i velemili moj prijatelju!

Hvala liepa na čestitci u ime slavnoga i narodu našemu velekoristnoga društva sv. Mohorja. Bog blagoslovio to krasno društvo i svakom ga svojom srećom preobilno obdario, ko što ono to u podpunoj mjeri zaslužuje.

Bog blagoslovio i slavno predsjedništvo i ravnateljstvo, i sve članove toga društva, koje o tom nastoji, da sav naš dobri slovenski puk oplemeni, uzvisi, prosvietli i na one puteve i ciljeve uputi, koji k pravoj slobodi, prosvjeti i boljoj budućnosti i slavi vode. Mi Srbi i Hrvati dične naše Slovence kano rodjenu braću našu smatramo i iskreno ljubimo, znajući vrlo dobro, da nam obima u bratskoj ljubavi, slozi i jedinstvu jedini zalog boljoj sreći i boljoj budućnosti leži. U to ime još jedan put hvala i slava Vam na vieke.

Djakovo 23. 3. 1888. Josip Juraj Strossmayer, biskup.

Velespoštovani in nadvse dragi moj prijatelj![3]

Hvala lepa za čestitko[4] v imenu slavnega in našemu narodu nadvse koristnega društva sv. Mohorja. Naj Bog blagoslovi to čudovito društvo in ga nadvse obilno obdari z vsakršno svojo srečo, kakor si društvo to v polni meri zasluži.

Bog naj blagoslovi tudi slavno predsedstvo in ravnateljstvo in vse člane tega društva, katerega delovanje je v tem, da vse naše dobro slovensko ljudstvo oplemeniti, povzdigne, razsvetli in napoti k tistim potem in ciljem, ki peljejo k pravi svobodi, razsvetljenju in boljši prihodnosti. Mi, Srbi in Hrvati, jemljemo svoje slavne Slovence kakor svoje rodne brate in jih iskreno ljubimo, saj dobro vemo, da imamo v bratski ljubezni, slogi in edinosti edino jamstvo za boljšo srečo in boljšo prihodnost. V tem smislu še enkrat hvala in slava vam vekomaj.

Djakovo, 23. 3. 1888. Josip Juraj Strossmayer, škof.

3

Sledi tretje pismo, v katerem ni označen prejemnik.[5]

Ugledni moj Gospodine i
veleštovani moj prijatelju!

Na vrlo plemenitu težnju, koju u Vašem listu spomenuste šaljem 200 for. i molim Vas i sve Vaše i naše prijatelje, da mi oprostite, što ne mogu više učiniti. Kod nas se nužde i nevolje strahovito uzmnažaju, pak čovjek jedva zna, kud bi najprvo rukom pomoćnicom zasegnuo.

Cenjeni moj Gospod in
nadvse spoštovani moj prijatelj!

Kot odziv na zelo plemenito težnjo, ki jo omenjate v Vašem listu, pošiljam 200 forintov in prosim Vas in vse Vaše in naše prijatelje, da mi odpustite, ker ne morem več storiti. Pri nas se nuje in nesreče strahotno množijo in človek komaj ve, kam bi najprej segel z roko pomagalko.

3 Morda tedanji predsednik društva sv. Mohorja?
4 Verjetno se Strossmayer zahvaljuje za rojstnodnevno čestitko – 73. rojstni dan.
5 V Katalogu rokopisov, NUK, Ljubljana, glede tega beremo: »30/54 Strossmayer, Josip Jurij, *Pismo neugotovljenemu naslovniku*«. Beležka v katalogu govori, da je bilo pismo kupljeno 22. 2. 1954 v antikvariatu Cankarjeve založbe v Ljubljani.

Namjera vaša i vaših prijatelja, da se jednom u jedno združimo sveta je i uzvišena je. U njoj jedino zalog naše sreće, snage, slobode i budućnosti sastoji.

Bog bi dao, da se ista čim prije izpuni!

ja sam još nješto bolješljiv, pak se preporučujem Vašoj i vaših prijatelja molitvi.

U ostalom sa osobitim štovanjem i bratskom ljubavlju ostajem srdačnim prijateljem.

Djakovo dne 19. siečnja 1889.
J. J. Strossmayer
biskup

Vaša namera in namera vaših prijateljev, da se nekoč združimo v eno, je sveta in vzvišena. V njej je edino jamstvo naše sreče, moči, svobode in prihodnosti.

Naj da Bog, da se ta namera čim prej izpolni!

Jaz sem še nekoliko bolehen, pa se priporočam Vaši molitvi in molitvi vaših prijateljev.

Glede vsega drugega s posebnim spoštovanjem in bratsko ljubeznijo ostajam prisrčen prijatelj.

Djakovo, dne 19. januarja 1889
J. J. Strossmayer
škof

4

Četrto pismo je poslal »v roke gospe Hedvigi Šubic«.

Slavnoj Šentjakobskoj – Trnovskoj ženskoj podružnici sv. Cirila in Metoda v Ljubljani

Čast mi je oviem izjaviti toplu hvalu na priposlanom mi društvenom poročilu.

Bog dragi blagoslovio slavno društvo, i to tim prije i tim više, što ga rukovode ženska srdca, koja sa svom nježnosti duše svoje spajaju ljubav prama Isusu sa ljubavlju prema slovenskom narodu i prama milozvučnom jeziku njegovom.

Sa osobitim poštovanjem
slavnom društvu odani
Strossmayer
biskup
U Djakovu dne 14. decembra 1893.

Slavni šentjakobsko-trnovski ženski podružnici [Družbe] sv. Cirila in Metoda v Ljubljani.[6]

V čast mi je, da morem tako izraziti toplo zahvalo, da ste mi poslale društveno poročilo.

Naj ljubi Bog blagoslavlja slavno društvo, in to tem prej in tem bolj, ker ga vodijo ženska srca, ki s svojo nežnostjo duše združujejo ljubezen do Jezusa in ljubezen do slovenskega naroda in do njegovega milozvočnega jezika.

S posebnim spoštovanjem,
Slavnemu društvu predani
Strossmayer
škof
V Djakovu, dne 14. decembra 1893.

5

Peto pismo je napisal čez dobro leto isti ustanovi, tokrat pa ga je podpisal škofov tajnik.

Milostive plemenite gospodje!

Zahvaljujuć vam se na priposlanom mu Vašem „Poročilu“ za leto 1894., preuzvišeni gospodin biskupJ. J. Strossmayer šalje Vam podjendo u plemenitu svrhu družbe sv. Cirila i Metoda v Ljubljani svoju pripomoć od 50 for., uvjeren, da ono, što Bog u nježnom srdcu gospodja i gospodjica postavlja i čuva, jest postavljeno i sačuvano na život spas i slavu naroda, komu služe.

Uz ovu milostivu poruku, čast mi je bilježiti se
s odličnim poštovanjem
najpokorniji sluga
Dr. Matej Novosel
biskupov tajnik
U Djakovu 18/I 1895

Milostljive, plemenite gospe!

Zahvaljujem se vam, da ste gospodu škofu poslale svoje »Poročilo« za leto 1894. Prevzvišeni gospod škof J. Strossmayer Vam v plemenit namen družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani pošilja v pomoč svoj prispevek 50 forintov, prepričan, da je tisto, kar Bog v nežnem srcu gospa in gospodičen vzpostavlja in varuje, postavljeno in obvarovano za življenje, rešitev in slavo ljudstvu, kateremu služijo.

V čast mi je, da se smem podpisati pod to milostljivo sporočilo,
z odličnim spoštovanjem
najbolj pokorni služabnik
dr. Matej Novosel
škofov tajnik
v Djakovu, 18. januarja 1895

6 O tej podružnici gl. Ivan Vrhovnik, *Trnovska župnija v Ljubljani,* Ljubljana 1933, str. 194.

TEDENSKE SLIKE
PRILOGA DOMOVINI
Leto . v Ljubljani, dne 9. aprila 1926 Štev. 19

Najslavnejši jugoslovenski škof J. J. Strossmayer

Dne 8. aprila 1905 je v malem slavonskem mestu Djakovem umrl škof Josip Juraj Strossmayer. In zgodilo se je takrat prvič, da so jokali Hrvatje, Slovenci, Čehi, Poljaki, Rusi in Bolgari za škofom kakor otroci lstega očeta. Po čemer je hrepenel, za kar je delal in trpel vse življenje, je Strossmayer dosegel s svojo smrtjo. edinstvo vesoljnega Slovanstva. Bil je eden največjih ter najmodrejših mož 19. stoletja in najslavnejši slovanski škof.

Od mladih let do svojega 90. leta se je boril z besedo in pismom za duševno, kulturno in državno ujedinjenje Jugoslovenov, za resnično bratstvo Hrvatov, Srbov in Slovencev. Zanje je ustanovil celo vrsto velikih zavodov, zagrebško vseučilišče, jugoslovensko akademijo znanosti in umetnosti ter galerijo slik. Vse svoje dohodke posestev in svoje zaslužke je podarjal za jugoslovensko narodno kulturo ter je tudi mnogim slovenskim društvom pošiljal podpore. Bil je ustanovnik in podpornik dolge vrste slovenskih društev, ki so ga imenovala za svojega častnega člana, Ljubljana mu je v zahvalo podelila častno meščanstvo in imenovala po njem lepo ulico.

Dočim so razni škofje proglašali »Sokola« za brezversko liberalno organizacijo, je bil škof Strossmayer ponosen, da je častni član tega največjega jugoslovenskega društva. Zato tudi v Sloveniji razen A. M. Slomška ni bil še noben škof tako popularen, kakor biskup Josip Strossmayer. Ko nas v Avstriji ni hotel nihče priznavati, je Strossmayer pri vsaki priložnosti naglašal, da smo Slovenci po krvi in jeziku en narod s Srbi in Hrvati, da je naša rana tudi hrvatska bolest, nam prizadeta krivica tudi Srbe boleča krivica.

L. 1884. je napisal v svojem pastirskem pismu te-le zlate besede:

»Narod, ki se ne zna za idealne svoje cilje razpeti in ki se ne zna ohrabriti za vse mogoče žrtve, ki se vedno boji in trepeta, ki vedno misli na svojo slabost in nemoč, tak narod gnije in propada ter nima bodočnosti. Le narod, ki ve, kaj hoče, ki zna v odločilnem času vse sile zediniti z geslom »Ali slobodno živeti ali slavno umreti«, tako narod se preko vseh borb končno reši ter osvobodi svojo domovino!«

Kakor prorok stare zaveze, je Strossmayer prorokoval ujedinjenje in svobodo Slovencev, Hrvatov in Srbov v skupno državo; ko ni skoraj nihče veroval v našo bodočnost, je Strossmayer učil, da lahko Jugoslovene potopé na dno morja, a Jugosloveni vstanejo še večji in močnejši!

Več kakor četrt stoletja je prihajal Strossmayer vsako leto med Slovence v Rogaško Slatino in vselej je z dejanji in besedami pokazal, da je Slovencem najzvestejši brat.

Jos. Juraj Strossmayer se je narodil 4. februarja 1815 v Osijeku na Hrvatskem; po pradedu je bil češke krvi, po prababici in materi pa Hrvat. Njegov oče Ivan je bil že tako gorečhrvaški rodoljub, da so ga Madžari l. 1848 preganjali.

Josip Juraj pa je bil dvojček; starši so dali dečka krstit, a en fantek je takoj po rojstvu umrl. Ker starši niso vedeli, kateri je ostal živ, so ga imenovali z obema imenoma, tako da se je imenoval Josip Juraj.

Deček je dovršil ljudsko in šest gimnazijskih razredov v Osijeku; leta 1831. pa ga je škof Susić sprejel v djekovsko semenišče. Že jeseni 1833. ga je škof poslal v Budimpešto na vseučilišče, kjer je šele 19 let star postal že doktor modroslovja. L. 1838. je postal duhovnik, bil nato dve leti kaplan v Petrovaradinu in bil leta 1841. pozvan na Dunaj v višji duhovski zavod sv. Avguština. Tu je po dveh letih postal še doktor bogoslovja. Še l. 1847. je postal ravnatelj »Augustineja« in obenem dvorni kaplan, ker je bil izvrsten, duhovit pridigar. Nekaj časa je tudi predaval na vseučilišču cerkveno pravo.

Na predlog bana generala Jelačića je l. 1849. postal škof (biskup) v Djakovu, ko je bil šele 34 let star. Strossmayer je bil prvi hrvatski zares narodni škof. Najprej se je poleg cerkve posvetil gospodarstvu na škofovskem posestvu ter je poslej uporabljal dohodke na korist svoje cerkve in naroda. Izdatno je podprl vsako književno podjetje, ker je vedel, da je knjiga največja dobrotnica človeštva.

Dr. Ana Lavrič,
Umetnostnozgodovinski inštitut
Franceta Steleta ZRC SAZU

Za preobrazbo v krizo pogreznjene domovine potrebujemo svetnikov

»Naš odnos do umetnostne dediščine je samouničujoč,« je v pogovoru opozorila dr. Ana Lavrič, sodelavka Umetnostnozgodovinskega Inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU. Avtorica Vodnika po ljubljanski stolnici in glavna avtorica razstave portretov ljubljanskih škofov ob 300-letnici ljubljanske stolnice leta 2007 v Narodni galeriji se posveča tudi svetniškim zavetnikom dežele Kranjske in ljubljanske (nad)škofije, v zadnjem času pa raziskuje umetnostno dejavnost cerkvenih bratovščin. Doktorirala je leta 1993 s temo Vizitacije ljubljanske škofije 17. stoletja kot vir za umetnostno zgodovino *(Prim. tudi* Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija 1631–1632, *Ljubljana 1990). Konec lanskega leta je objavila raziskavo o Slomškovem spomeniku v mariborski stolnici, v kateri se je lotila tudi upodobitev svetniškega kandidata. Lavričeva je prepričana, da za preobrazbo naše v duhovno in materialno krizo pogreznjene družbe potrebujemo svetnike, ki bi nas kot priprošnjiki podpirali iz nebes, in svetnike, ki bi kot kvas, sol in luč delovali med nami ter nas z neomajno vero opogumljali tudi v trpljenju. Slomšek je po njenih besedah lahko Slovencem zgled tudi po svoji optimistični naravi: »Sproščeno in vedro Slomškovo podobo bomo najbrž sposobni ustvariti, če (ko) bomo postali narod veselega upanja.«*

Tudi za vas velja, da je bilo otroštvo tisti čas, ki je oblikoval vaš pogled na svet, vam nekako zbudil zanimanje za umetnostno zgodovino?

Najbrž. Že od malega so imeli zame poseben čar sakralni prostori, najprej kar domača baročna cerkev v Naklem; ko so med mašo zapele orgle in se je po njenih razgibanih stenah in zidcih vzpela in čez obok razlila glasba, je arhitektura tako zaživela, da se mi je kot otroku dozdevalo, da sem že v nebesih.

Rojeni ste bili v Ljubljani, živite v Naklem. Občasno bivam v tem kraju tudi jaz – v ulici, ki se imenuje po Tomu Zupanu. Ima mož tisto mesto v zgodovini, ki si ga zasluži?

V Ljubljani sem bila rojena zgolj zato, ker v Kranju tedaj še ni bilo porodnišnice. Duhovnik, slavist in pisec Tomo Zupan je znan predvsem kot prešernoslovec in zbiralec Prešernove ter druge kulturne zapuščine (po materi je bil s pesnikom v sorodu), Naklanci pa se ga še posebej spominjamo zaradi njegovega gradiča na Okroglem, ki ga je zapustil Zvezi slepih Slovenije. V zgodovino se je zapisal tudi kot soustanovitelj in predsednik Družbe sv. Cirila in Metoda, ki je odigrala pomembno narodnoobrambno vlogo v boju proti ponemčevalni politiki. Za narodnostno delovanje se je navdušil in odločil v Velehradu, ko se je leta 1863 udeležil praznovanja tisoče obletnice prihoda solunskih bratov na Moravsko. Vsestranska kulturna in narodnostna dejavnost Toma Zupana bi si zagotovo zaslužila poglobljeno študijo, ki bi njegovo mesto v naši zgodovini celoviteje ovrednotila.

V ospredju vašega zanimanja, naj se izrazim bolj splošno, sta umetnost in krščanstvo. Kako v luči svojega raziskovanja vidite njuno (prijateljsko ali nevarno) razmerje? Tandemska uigranost med krščanstvom in umetnostjo v dvatisočletnem plodnem sobivanju se je že pred časom pretrgala …

Krščanstvo, ki naj bi častilo Boga »v duhu in resnici« in naj bi si ne delalo njegove »rezane podobe«, je kmalu premagalo pomisleke do upodabljajoče umetnosti, ki jih zasledimo pri nekaterih zgodnjih krščanskih pisateljih, zlasti pri Tertulijanu, po čigar mnenju je »umetnike kipov in slik sam vrag na svet prinesel«. Uporabilo jo je najprej za izražanje verskih vsebin v smislu pouka in vzora, spomina in čustvene spodbude, pozneje pa tudi za manifestacijo institucije. Cerkev je – poleg svetnih velikašev – postala glavna naročnica likovnih del in v stoletjih je iz tega plodnega sodelovanja zraslo nešteto spomenikov, med njimi množica izjemnih umetnin. Vez se je začela rahljati s sekularizacijo družbe, v kateri je Cerkev izgubljala nekdanjo moč, se zatekla v tradicijo in v umetnosti čedalje bolj tonila v povprečje. Naročniki sakralnih del pri nas danes nimajo na voljo prav velike izbire med umetniki, odločajo pa se predvsem za tiste, ki strežejo povprečnemu okusu. S spomeniškovarstvenega vidika zbuja skrb, da ti tudi nimajo pravega posluha za historične ambiente in s svojimi deli vanje večkrat prav agresivno posegajo.

Likovna umetnost je bila s svojo univerzalno govorico vsem dostopna, zato je imela v Cerkvi tudi poučno in vzgojno vlogo. Ali jezik podob – nekdaj so podobe razlagali pridigarji – še kaj pomeni v sodobnem času? Literarni zapis je po prepričanju nekaterih močnejši od podob.

Likovni jezik se zdi čedalje bolj aktualen, saj sodobni čas prek novih medijev ljudi nagovarja izrazito vizualno (ljudje več gledajo in manj berejo). Polemike o prednosti enega izraznega medija pred drugim so stare. Leonardo da Vinci je na primer postavljal slikarstvo pred poezijo, ker je namenjeno višjemu čutilu, očesu, ki je »okno človeškega telesa, skozi katero duša opazuje lepote sveta in uživa v njih«. Dejansko ima vsaka zvrst umetnosti oziroma izražanja svoje prednosti in svoj čas (minljivost). Za izražanje misli je temeljna beseda, ki je – zapisana z veliko začetnico – sinonim za Božjega Sina, vendar si je Večna Beseda z inkarnacijo privzela tudi podobo. Vizualnost je za človeka tudi v pojmovnem svetu tako značilna, da, kot je rad ponavljal psiholog Anton Trstenjak, govorimo o njegovem svetovnem na-zoru.

Vas kdaj pot zanese v Moderno galerijo?

Občasno. Zaradi večjega interes za starejšo umetnost pogosteje zahajam v Narodno galerijo.

Kako skrbi za človeka tako značilno (sodobno) vizualnost?

Moderna galerija kot osrednja nacionalna ustanova za moderno in sodobno umetnost naj bi poleg stalne zbirke skrbela za razstavne predstavitve aktualne slovenske likovne ustvarjalnosti. V zadnjem času je njena programska politika zaradi ozkega osebnega izbora umetnikov deležna javne kritike.

Današnji obiskovalec ljubljanske stolnice le še s težavo sam razbira pomen personificiranih kreposti. Kakšne so vaše izkušnje z vodenjem po cerkvi? V spominu imam, da so si jo ogledali tudi tuji državniki in kronane glave.

Za razumevanje personifikacij in alegorij oziroma simbolike podob nestrokovni obiskovalec navadno potrebuje tudi razlago. Nekatere vsebine so nam namreč s časom postale tuje, spet druge so bile že sprva zasnovane zapleteno, da bi gledalcu, ko se je trudil z njihovim razbiranjem, ponujale intelektualni užitek, kakor so to pojasnjevali tedanji umetnostni teoretiki. S stolnico sem se sicer raziskovalno veliko ukvarjala, z vodenjem po njej pa le virtualno, prek *Vodnika po ljubljanski stolnici*. Vodstvo po cerkvi spada v del protokolarnega obiska državnikov, ki si to izrecno želijo.

Omenili sta intelektualni užitek. Emilijan Cevc, naslednik Franceta Steleta, je večkrat ponovil, da lahko umetnino »samo doživimo, ne moremo pa je razumeti«. Mu lahko pritrdite?

Sčasoma so mi nazori mojega nekdanjega predstojnika čedalje bliže. Gledalci, zlasti tisti, ki se z umetnostjo poklicno ukvarjamo, si sicer prizadevamo, da bi razumeli vsebino oziroma sporočilnost in formalne značilnosti oziroma odlike likovnega dela, tisto, zaradi česar ga sprejemamo (dojemamo) kot umetnino, pa ni stvar naše analize in razmisleka, temveč doživetja. S »tistim« se namreč srečamo na neki drugi, višji, bivanjski ravni.

Kako vi povezujete vero in razum, molitev in znanost?

Med vero in razumom oziroma znanostjo ne vidim protislovij, saj se naravna pot spoznavanja, ki ima svoje meje, nadgrajuje z nadnaravno. Znanost, ki naj bi bila v svojem bistvu ponižno iskanje resnice, nujno vodi k Resnici, to je k molitvi in češčenju Boga.

Vaši kolegi menijo, da se je na slovenskem ozemlju nacionalni spomin le izjemoma povezal s sakralnim prostorom. Raziskali ste en tak primer - postavitev javnega spomenika škofu Antonu Martinu Slomšku v mariborski stolnici leta 1878. Nedavno je izšel vaš vodnik o tem spomeniku. Glede na prepletenost cerkvene in narodne zgodovine se zdi ta redkost povezovanja nacionalnega in sakralnega nenavadna?

Nacionalno in sakralno se v katolištvu med seboj podpirata, nista pa tako ozko povezana ali celo identična kot v pravoslavju. Mnenje je bilo zapisano v zvezi s primerjavo med slovenskimi javnimi spomeniki in srbskimi, konkretno s Slomškovim spomenikom v Mariboru; postavitev srbskih javnih spomenikov v pravoslavno cerkev ni bila izjemna, Slomškov spomenik, namenjen za javni prostor, pa je dobil mesto v stolnici zaradi političnih razmer (pritiskov nemštva) in nemško usmerjena mestna oblast ga je še od tod hotela izgnati. Nastal je na civilno pobudo, s sodelovanjem Cerkve ter z idejno in materialno podporo vseh Slovencev, predstavlja pa prvo zmago narodne sloge med konservativno in liberalno smerjo, ki sta se razšli ob državnozborskih volitvah, nato pa svojo politično pripadnost podredili narodnim interesom.

Kot navajate, je kipar Franc Ksaver Zajec, ki je izklesal kip za njegov spomenik, serijsko izdeloval in prodajal dvaindvajset palcev visoke mavčne in glinene posnetke. Kje so zdaj vsi ti kipci? So na trgu?

Nekaj jih je po muzejih in v cerkvenih zbirkah, živahno koloriranega imajo na primer na mariborskem nadškofijskem ordinariatu, verjetno pa bi jih našli tudi pri zasebnikih (v te zbirke nimam vpogleda), saj so jih ob času nastanka narodno zavedni ljudje kupovali za okras stanovanj. Od tod se morda tu in tam kak kipec znajde tudi na bolšjem sejmu.

Kako z likovnega vidika ocenjujete različne upodobitve blaženega škofa? Tudi spomenik kiparja Marjana Dreva na Slomškovem trgu v Mariboru (1991) oziroma kiparke Karle Bulovec v Celju (1996)?

Po Slomškovi beatifikaciji se je veliko cerkva na Slovenskem zadovoljilo z reprodukcijami njegovih portretov, nastalih v času njegovega življenja ali kmalu po smrti, precej manj pa je originalnih likovnih del in le redka od teh dosegajo umetniško raven. Kakovostnejši so javni spomeniki. Marjan Drev, ki je Slomška upodobil kot kremenitega karizmatičnega voditelja, se je držal preizkušene spomeniške monumentalne forme, realizma in stilizacije, Bulovčeva je z zanjo značilno umetniško suverenostjo figuro zajela s pogledom od spodaj navzgor, jo omehčala s slikovito grudičasto površino in vsebinsko izpostavila Slomškovo učiteljsko dejavnost.

Kako pa sta se izkazala Ivana Kobilca in precej desetletij pozneje Stane Kregar?

Kobilčin Slomšek je začetniško delo, s katerim je mlada, pozneje priznana umetnica pokazala nadarjenost za slikarski realizem, zgledovala pa se je po Zajčevem kipu v mariborski stolnici. Kregar je Slomškov lik naslikal v poznih letih (ko se je usmeril v »novo figuraliko«) in predstavlja njegovo zrelo umetniško stvaritev. Tradicionalni portretni vzorec je izrazno posodobil ter ga prežel z osebno, nežno liričnostjo in barvno vedrino. Nekateri ga ocenjujejo za najlepši Slomškov portret, zato so ga tudi izbrali za vodilno podobo ob njegovi beatifikaciji, s čimer je dobil ikonsko vlogo.

Ob prenosu škofijskega sedeža v Maribor je ustanovil bogoslovje in se ob obnovi Alojzijeve cerkve zelo zanimal za sliko cerkvenega zavetnika. Je tudi ta cerkev in z njo vred slika Josefa Tunnerja zaradi finančnega zloma mariborske nadškofije pod hipoteko?

V interesu Maribora in Slovencev bi moralo biti, da se cerkev, ki je dragocen umetnostni spomenik, ohrani kot bogoslužni in javnosti dostopen prostor, tudi če se je znašla pod hipoteko. Slomšku je bila nekdanja jezuitska baročna cerkev sv. Alojzija zelo pri srcu; bdel je nad obnovo stavbe in nad vsebinsko zasnovo opreme.

Zakaj vas Tunnerjeva podoba sv. Alojzija tako navdušuje?

Slika mi je všeč tako zaradi formalne akademske dovršenosti kot tudi zaradi domišljene vsebine; slednja je prirejena namembnosti cerkve, ki je bila tedaj bogoslovna in gimnazijska. Navdušuje me, da je Slomšek znanosti oziroma študiju pripisoval tolikšen pomen, da je personifikacijam (simboličnim upodobitvam) štirih fakultet oziroma ved (teologije, naravoslovja, filozofije in prava), nad katerimi kot zavetnik bdi sv. Alojzij, namenil mesto na velikem oltarju, medtem ko jih drugod po Evropi navadno srečujemo v knjižnicah. Pri nas je motiv redek; najdemo ga tudi v ljubljanskem semenišču, kjer ga je na oboku knjižnice leta 1721 naslikal znani baročni slikar Giulio Quaglio (podobe so dolgo prepoznavali za kreposti).

Slomšku je šlo za jezikovno in kulturno integracijo slovenskih dežel, pozival je k učenju slovenščine. Kakšno vlogo pri njegovem prizadevanju za utrjevanje nacionalne identitete je imel Ciril-Metodov kult?

Slomšek je presegal regionalnost v korist širših narodnih interesov. Kult svetih bratov Cirila in Metoda, ki sta delovala med Moravani in panonskimi Slovenci ter s pismenstvom in bogoslužjem postavila temelje slovanski krščanski kulturi, je oživljal in pospeševal (sicer v širšem ekumenskem smislu), ker je doumel njun zgodovinski pomen za Slovence in novo aktualnost v času narodne prebuje, ki je bila povezana z iskanjem narodne, kulturne in politične identitete. Njun kult in z njim povezane upodobitve so v boju proti nemškemu in italijanskemu političnemu pritisku dejansko postali simbol slovenske nacionalne istovetnosti.

Narodno zavest in identiteto je Slomšek spodbujal tudi s populariziranjem drugih »domačih« svetnikov, med katere je štel vse, ki so na slovenskem etničnem ozemlju živeli in delovali, zlasti mučence in oznanjevalce krščanske vere. Izpostavljal je predvsem sv. Maksimilijana Celjskega in Viktorina Ptujskega, ki sta ob prenosu škofijskega sedeža v Maribor postala duhovna stebra lavantinske škofije, sv. Hieronima, Mohorja in Fortunata, Ruperta, Virgila in Modesta, pa Emo Krško in Lihardo s Kamna. Prizadeval si je, da bi se ljudje začeli zavedati njihovega pomena za slovenski narod in bi ne ostali kar naprej le pri »živinskih patronih«. Ker je bil kmečkega rodu, je dobro poznal stiske preprostih ljudi, ki so se zatekali k svetnikom po pomoč za dobro letino in zdravje živine, vendar je kot duhovnik in škof želel svoj narod ozavestiti še na drugi ravni in ga navdušiti za širše družbene in duhovne vrednote.

V zadnjem času se posvečate svetniškim zavetnikom dežele Kranjske in ljubljanske (nad)škofije. V posameznih obdobjih so bili različno »rangirani«. Kako je prišlo do, kot pravite, »vojne podob« na oltarju ljubljanske stolnice? Gotovo to ni posledica pred desetletjem najdene oltarne slike Pietra Liberija (Sv. Miklavž s sv. Mohorjem in Fortunatom, 1674/1675), ki je bila vnovič nameščena v tron velikega oltarja.

S tematiko sem se intenzivneje ukvarjala ob nedavnih jubilejih ljubljanske stolnice (2007) in škofije

(2011). Začela sem z zavetniki Kranjske, ki so utrjevali deželno pripadnost in identiteto, nadaljevala pa s škofijskimi. Prvotna zavetnika sv. Mohor in Fortunat sta v ljubljanski škofiji ohranjala duhovno povezavo z Oglejem, sv. Ciril in Metod, od leta 1961 njena nova (glavna) zavetnika, pa sta jo povezala s slovensko Panonijo in širšim slovanskim prostorom. Ker so ob tristoletnem jubileju stolnice v tron velikega oltarja znova namestili po srečnem naključju najdeno, dolga leta izgubljeno Liberijevo sliko sv. Miklavža, sta sv. Mohor in Fortunat, ki imata na njej vidno mesto, preglasila sv. Cirila in Metoda, ki v cerkvi nimata nobenega vidnejšega likovnega obeležja. Tako slednja tudi nista bila udeležena v »vojni podob«, ki so se skozi čas »bojevale« za položaj na velikem oltarju. Glede na avtorstvo so si sledile v naslednjem zaporedju: Pietro Liberi, Matevž Langus I., Matevž Langus II., Riko Debenjak, Matevž Langus II., Pietro Liberi.

Čeprav je čaščenje sv. Cirila in Metoda od Slomška naprej postalo vseslovensko, uradna Cerkev njunega patronata ni razširila na nacionalno raven. Zakaj je ostala, naj uporabim vaše besede, zvesta habsburški tradiciji in deželni ureditvi ter obdržala sv. Jožefa za zavetnika slovenskih dežel?

Deželna pripadnost je v naši zavesti še vedno močno navzoča, prav tako zaznavna je historična integriteta nekdanjega habsburškega prostora, v katerem se počutimo »doma«. Slednja se manifestira zlasti kot obramba proti južnoslovanskim političnim težnjam, ki bi kult sv. Cirila in Metoda lahko instrumentalizirale. Z beatifikacijo je narodni zavetnik dejansko postal Slomšek, četudi ga Cerkev na Slovenskem sicer ni uradno potrdila.

Ali Slomšek res živi v narodovi zavesti? Tu in tam o tem dvomi tudi kakšen škof.

Seveda živi: zaradi velikih del, s katerimi je pomembno, v marsičem odločilno posegel v življenje in »usodo« Slovencev, pa tudi zaradi oseb in institucij, ki si na različne načine (tudi z umetnostjo) prizadevajo za ohranjanje njegovega spomina.

Je bil ne le rodoljub, ampak tudi nacionalist?

Ljubiti svoj narod, ga narodnostno ozaveščati in delati za njegov verski in kulturni napredek ni nacionalizem, temveč narodnjaštvo v pozitivnem pomenu besede. Slovenci sploh nimamo pogojev, da bi postali pravi nacionalisti. Imamo premalo samospoštovanja, tuje cenimo bolj kot svoje in svojo nasilnost samomorilsko obračamo proti lastnemu narodu. Če bi Slomška tako opredeljevali, bi s tem pokazali, da ga ne razumemo in kako kratek je naš spomin. Ni še tako daleč čas, ko so se Slovenci morali bojevati za osnovne pravice, za slovenščino v cerkvi, šolah in uradih.

Slomškovo leto 2012, ob 150. obletnici njegove smrti, je za nami, vi pa ste omenili, da njegov čas šele prihaja. Zakaj? Smo ga morda slabo ali kar narobe razumeli?

Slomšek je bil s svojimi talenti ustvarjen za čas in nalogo, ki jo je opravil med svojim narodom, posebno poslanstvo zanj pa ima tudi v večnosti. Kot blaženi je postal naš priprošnjik pred Bogom, s kanonizacijo pa bo (upajmo, da kmalu) svoje posredovanje še okrepil in v tem smislu njegov čas šele prihaja. Slovenci bi se morali intenzivneje obračati nanj, ker nam le tako lahko pomaga, s tem pa mu bomo tudi mi pomagali hitreje doseči uradno svetniško potrditev. Morda smo ga narobe razumeli v tem, da smo ga gledali preveč pod političnim, narodnobuditeljskim in pisateljskim vidikom ter ga premalo dojemamo kot svetnika. To je najbrž tudi posledica naše nesamozavesti.

»Bog daj Slovencem pravo slogo. Le ona nam zagotavlja boljo prihodnost.« Koliko se glede sprave lahko naučimo iz teh Slomškovih besed?

Zavedal se je, da Slovencem manjka sloge, ki je temelj za kakršen koli napredek. Govori o pravi slogi, ki je ni brez sprave med ljudmi, te pa ni mogoče doseči brez odpuščanja. Slomškove besede zadevajo bistvo narodove problematike in bil bi že čas, da se te lekcije naučimo. Če nočemo propasti, moramo preseči razprtije in ideološka nesoglasja ter združiti svoje moči za skupno dobro.

Papež Frančišek je še kot kardinal v pogovoru z argentinskima novinarjema dejal, da odpuščanje doseže drugega, ko se ta skesa in hoče povrniti storjeno. Če hočeš, da ti je oproščeno, moraš biti pripravljen. »Nekaj je odpustiti, nekaj drugega pa, da si sposoben to sprejeti,« je opozoril jezuit Jorge Bergoglio. Imamo Slovenci vse preveč zakrknjena srca?

Odpuščanje je osvoboditev lastnega srca iz spon zamere in ključ do srca tistega, ki je zamero povzročil. Zanj si moramo prizadevati, dosežemo pa ga le z Božjo pomočjo. Zakrknjena srca, tudi slovenska, lahko omehča samo milost, ki pa se ji moramo odpreti. Manjka nam predvsem te odprtosti in spoznanja, da brez odpuščanja ostajamo ujetniki preteklosti.

Geslo Slomškovega jubileja je bilo »Svetost prenavlja svet«. Velikokrat se sprašujemo, kaj potrebujemo v teh ubožnih, nemirnih časih. Nihče oziroma malokdo pa se spomni na svetnike. Bi država potrebovala svete može – in žene?

Nedvomno. Za preobrazbo naše v duhovno in materialno krizo pogreznjene družbe potrebujemo svetnike, ki bi nas kot priprošnjiki podpirali iz nebes, in svetnike, ki bi kot kvas, sol in luč delovali med nami ter nas z neomajno vero opogumljali tudi v trpljenju. Z njimi bi se razmere začele celovito spreminjati. Člo-

Josef Turner, 1860–1862

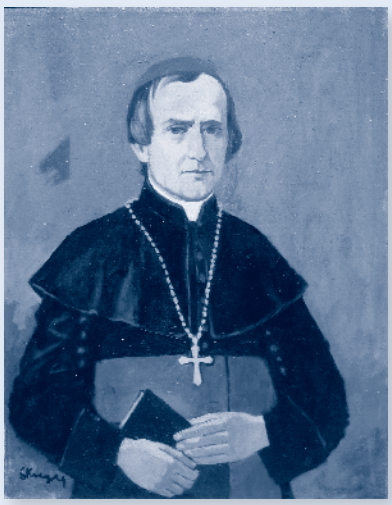
Franc Ksaver Zajec 1878

Karla Bulovec 1936 (1996)

Miha Maleš 1938

Stane Kregar 1969

Marjan Drev 1991

veško plemenitih Slovencev sicer ni malo, manjka pa nam močnih osebnosti, duhovnih avtoritet, verske nadpovprečnosti in radikalnosti v odnosu do Boga.

Kako spoznati lastnosti svetnikov? So to ponižnost, skromnost, junaško trpljenje? Skladnost misli in dejanj?

Vse naštete ali posamezne in še marsikatere druge kreposti odlikujejo ljudi plemenitega duha, vendar same po sebi še ne dokazujejo svetništva. Svetnik je, preprosto povedano, »drugačen« človek. V njem je Bog tako močno navzoč, da seva skozenj, in to realnost, ki zmore spreminjati svet, ob njem tudi začutimo.

Se pridružujete molitvam za kanonizacijo blaženega škofa Slomška?

Seveda molim za njegovo kanonizacijo, predvsem pa se nanj obračam po pomoč v raznih zadevah, zlasti v prošnjah za slovensko domovino.

Molitev za kanonizacijo je tudi vaše temeljito raziskovanje njegovega spomenika v mariborski stolnici in drugih upodobitev. Prizadevanje za dobro opravljeno delo, poštene medsebojne odnose, da naredim nekaj dobrega za druge, se darujem, tudi to je molitev, mi je v pogovoru dejal letošnji novomašnik Andrej Naglič. In še: »Duhovni boj za dobro in lepo je tisto, kar je Bogu najbolj všeč. Posledično si deležen božje milosti.«

Med duhovnimi učitelji je prizadevanje za posvečevanje dela izpostavil zlasti ustanovitelj katoliške organizacije Opus Dei Jožefmarija Escrivá. Poudaril je, da mora človek delo opravljati dobro in pošteno. Odnos do dela in sočloveka izvira iz odnosa do Boga oziroma kaže nanj. Malomarnost, brezbrižnost in nepoštenost so slaba znamenja. Kakovostno delo in dobra dela, ki jih lahko pojmujemo oziroma darujemo Bogu kot molitev, same molitve seveda ne morejo nadomestiti, saj iz nje rastejo in se v njej napajajo. Molitev, ki takšnih vidnih sadov ne rodi, je vprašljive vredno-

sti. Neveren človek pa, ki si v tej smeri prizadeva, se po tej poti tudi posvečuje, saj ravna po svoji vesti in torej izpolnjuje voljo Stvarnika.

Že dolgo zapravljamo kapital svojih prednikov, je dejal neveren človek par excellence Friedrich Nietzsche. Velja to tudi za naš odnos do umetnostne dediščine?

Naš odnos do umetnostne dediščine je samouničujoč in (če se bo tako nadaljevalo) vodi v izgubo kulturne in narodne identitete, kar bi lahko označili za narodni samomor. Spomeniki so postali žrtev kapitala, raznarodovalne politike, nizke kulturne, narodne in osebne (samo)zavesti. Umetnostnozgodovinska stroka pri varovanju spomenikov nima prave besede oziroma je zaradi mogotcev in samodržcev prisilno in včasih tudi prostovoljno brez moči.

Preurejanje dominikanskega samostana na Ptuju in ravnanje spomeniškega varstva vas najbrž ne puščata hladne?

Preureditev ptujskega dominikanskega samostana v kongresni center je v marsičem vprašljiva, poseg v cerkev, ki je umetnostni spomenik evropskega kakovostnega razreda, pa je eden najbolj barbarskih na Slovenskem. Kaže na popolno nerazumevanje naloge spomeniškega varstva in na samovoljo t. i. »avtoritet«. Kritike strokovnjakov so žal le »glas vpijočega v puščavi«.

Ste si ogledali prenovo in sedežno garnituro v kongresni dvorani?

Da. »Glomazna« in groba železobetonska konstrukcija sedežne tribune, ki je agresivno prerezala plemenito barokizirano gotsko arhitekturo, je aroganca brez primere.

Zlahka za kaj rečemo, da je »baročno nabuhlo«. Vas kot specialistko za barok to zmoti?

Izraz se nanaša predvsem na slog jezika in ima pejorativen pomen, če tak slog uporabljamo v današnjem govoru ali pisanju. Za umetnost bi bil ustreznejši termin »baročna preobloženost«. Pri baročnih umetninah je to kvaliteta in me v tem pogledu nič ne (z)moti.

Bili ste glavna avtorica odmevne razstave portretov ljubljanskih škofov ob 300-letnici ljubljanske stolnice leta 2007 v Narodni galeriji. Leta 2028 bo že 800-letnica lavantinske škofije. Razmišljate o razstavi upodobitev mariborskih škofov? Čemu se sicer nameravate posvečati?

Kolikor mi je znano, v Mariboru že razmišljajo o jubileju in pripravi razstave lavantinskih (mariborskih) škofov, kar je v današnjih razmerah razveseljivo znamenje optimizma in upanja, očitno tudi zaupanja v Slomškovo pomoč. Delno se s to tematiko ukvarjam tudi sama, poleg tega raziskujem umetnostno dejavnost cerkvenih bratovščin, kakšne naloge pa me čakajo v prihodnosti, je v Božjih rokah.

Sam nameravam letos poleti nekaj dni prebiti v Celju. Na kaj naj bom še posebej pozoren?

Če ostaneva pri Slomšku, ki je štel Celje za svoje »domače« mesto (bil je nekaj mesecev tudi celjski opat), potem si velja ogledati opatijsko, zdaj škofijsko cerkev sv. Danijela, posebej še na novo pozidano, Slomšku posvečeno kapelo, na trgu ob cerkvi pa Slomškov spomenik, odlit po modelu Karle Bulovec. Vzpon na hrib k Sv. Jožefu, kjer je Slomšek, nanj spominja kapela v Domu, naselil lazariste in določil sedež bratovščine sv. Cirila in Metoda (kipa svetih bratov, ki ju je kupil za bratovščinski oltar, sta zdaj v Beogradu, kjer prav v Slomškovem duhu »opravljata« ekumensko poslanstvo), nas nagradi z lepim razgledom po mestu. Zaradi kulta, ki ga je Slomšek še posebej pospeševal, pa se mora obiskovalec ustaviti tudi pri cerkvi sv. Maksimilijana Celjskega, v kateri zdaj gostujejo pravoslavni, z ikonografsko zanimivim oltarjem in poslikavo ter pri bližnji kapelici, ki naj bi zaznamovala kraj svetnikove mučeniške smrti. S Slomškom so seveda povezani tudi drugi spomeniki in lokacije v mestu, npr. baročni Marijin steber, ki ga je slovesno blagoslovil, potem ko so ga kot protiutež celjski protestantski molilnici vnovič postavili na Glavni trg. V Celju je tudi Slomšku posvečena župnija, ki jo upravljajo salezijanci.

Hvala vam za nasvet. Slomšek velja za pesnika, pedagoga, ekumenskega delavca, narodnega buditelja, svetnika … Katera lastnost ga po vašem mnenju še posebej odlikuje?

Slomšek bi moral biti Slovencem, ki smo izrazito zamorjen narod (kar je vidno tudi iz ljudskega in umetnega slovstva, iz števila samomorov itd.), zgled tudi po svoji optimistični naravi. Kljub križem in težavam, ki jih v njegovem življenju ni bilo malo, je vztrajal v zanj značilnem veselju. Izražal ga je zlasti v pesmih, polnih življenjske vedrine, radosti in smisla za humor, ki človeka postavlja v zdravo distanco do vsega, kar ga doleti.

Ta zanj značilna veselo razpoloženje in sproščenost najbrž nista »kanonizirana« v njegovih upodobitvah?

To je stvar naše oziroma umetnikove recepcije. Upodobitve teh Slomškovih potez ne poudarjajo, saj večinoma ostajajo pri uradni škofovski drži in resnobnem zadržanju. Obstajajo pa tudi svetlejši, bolj optimistični liki, kakršni so na primer Malešev, Kregarjev in več Perkovih, zlasti tisti iz ljubljanske cerkve na Viču. Sproščeno in vedro Slomškovo podobo bomo najbrž sposobni ustvariti, če (ko) bomo postali narod veselega upanja.

Pogovarjal se je **Ivan Puc**

Inventivna predelava starega mita

Borut Korun: ODISEJ SEM, ITAKA DOM JE MOJ SONČNI

Samozaložba, Velenje 2013, 330 strani

Poustvarjalec starega mita ali pripovedke lahko izbira med več možnostmi. Zgodbo lahko poda s podobne perspektive in s podobnimi poudarki kot izvorna pripoved: ker smo že pri grškem mitološkem junaku Odiseju, omenimo *Stare grške bajke* Eduarda Petiške ali *Najlepše grške pripovedke* Gustava Schwaba. Take poustvaritve, pravzaprav obnove, zlasti mlajšim bralcem izvrstno in »neboleče« približajo temeljne zgodbe svetovne kulture – a seveda ne morejo veljati za polnokrvno izvirno književnost.

Druga možnost pa je inventivna predelava, ki se nemalokrat osredotoči na drug lik kot izvorna pripoved in prevzame njegovo gledišče; ki si dovoli številne dodatke in izpuste ter – zlasti od druge polovice 20. stoletja dalje – kritično prevprašuje tradicionalno recepcijo izvirne zgodbe. V angleško govorečem svetu so lep primer predelave legende o kralju Arturju: v eni najvplivnejših predelav, obsežni pripovedi *Avalonske meglice* (*The Mists of Avalon*, 1983), ameriška pisateljica Marion Zimmer Bradley to legendo reinterpretira v feminističnem duhu in jo pove s stališča njene tradicionalne negativke, Arturjeve polsestre Morgane le Fay. Štiri leta po *Avalonskih meglicah* je Bradleyjeva izdala tudi roman o snovi, ki nas zanima tu: o trojanski vojni (*Firebrand*, 1987). Roman temelji na *Iliadi* in je spet povedan z gledišča ženske – trojanske princese Kasandre.

Četudi odmislimo dela, ki so jih zgodbe iz trojanskega cikla zgolj navdihnile (npr. Joyceovega *Uliksesa*), in se osredotočimo na direktnejše predelave, je »trojanskih« pripovedi v sodobni književnosti osupljivo veliko. V Wikipedii, na primer, najdemo v kategoriji »Trojan War novels« osemnajst romanov, kar je kvečjemu vrh ledene gore, saj že na prvi pogled niso všteti nekateri, ki jih poznamo v slovenskih prevodih (Rudolf Hagelstange: *Igrača bogov* – povedana s Parisovega gledišča; Margaret Atwood: *Penelopina preja* – povedana z gledišča Penelope in dvanajstih dekel). Prav tako ne najdemo znanstvenofantastične duologije *Ilium/Olympos* Dana Simmonsa, navdihnjene od dogodkov in oseb v trojanski vojni. Toda že iz pravkar omenjene, povsem naključne peščice novih »trojanskih« pripovedi se poleg skupne motivike izriše še ena značilnost teh prebeseditev: širok razpon zvrsti in gledišč.

Že v antiki so se pojavljale ambicije, da bi povezali mitična prizorišča Odisejevih desetletnih blodenj s stvarnimi otoki in mesti, navadno sredozemskimi, včasih tudi bolj oddaljenimi. Deželo Kiklopov, denimo, so najpogosteje lokalizirali na Sicilijo, ožino med Scilo in Karibdo v Mesinsko ožino, deželo Lotofagov v Libijo, deželo Fajakov (Sherijo) na otok Krf; otoček Gozo pri Malti se pred turisti hvali s »Kalipsino votlino« – in še bi lahko naštevali. Iskanje stvarne osnove za *Odisejo* buri duhove še v novejših časih; kot zanimivost omenimo, da so sodobni znanstveniki iz opisov zvezdnega neba in drugih nebesnih pojavov v *Odiseji* celo izračunali točen datum, ko naj bi Odisej opravil s Penelopinimi snubci na Itaki: 16. aprila leta 1178 pr. Kr.!

Tema popotovanj je Korunu, znanemu popotniškemu piscu, brez dvoma blizu: tudi njegov Odisej blodi po sredozemskih lokacijah, ki si jih je avtor, kot pove v spremni besedi, ogledal na lastne oči, Pavel Ferluga pa označil na zelo dobrodošlem zemljevidu na koncu knjige. S to prizemljitvijo prizorišča se ujema najizvirnejša in najzanimivejša poteza Korunovega *Odiseja*: gledišče, s katerega se loteva homerske snovi in ki ima prav tako predhodnika že v antiki, namreč poskus racionalizacije. O izvoru svojih mitov so se vpraševali že stari Grki, denimo Evhemer, grški pisec iz 4.–3. stoletja pr. Kr., ki je v svojem *Svetem spisu* razlagal mitološke bogove kot nekdanje mogočne kralje, okoli katerih so se pozneje spletle legende in kulti. Podobno poskusi tudi Korun prikazati Odisejevo zgodbo »tako, kot bi se lahko bila zgodila, če bi bila resnična«. Zgodbe iz trojanskega cikla, ohranjene ne le v homerskih epih, ampak tudi v drugih antičnih besedilih, je natančno preučil, in prav po zaslugi poznavanja teme si je lahko privoščil tudi smiselne odklone in reinterpretacije. Pripoved je prvoosebna in, v nasprotju s kompleksno zgradbo *Odiseje*, strogo kronološka: v Odisejevih spominih sledi poroki s Penelopo epizoda, kako je hlinil blaznost, da mu ne bi bilo treba zapustiti mlade družine in odriniti na trojansko vojno, a ga je drug mitični junak, Palamed, razkrinkal in tako prisilil k odhodu. Zvrstijo se še zgodbe o spodletelih mirovnih pogajanjih s Trojo, pri katerih je bil Odisej eden od grških odposlancev, o žrtvovanju Ifigenije in naposled o glavnih dogodkih iz same vojne.

Do tod je pripoved zelo prepoznavna obnova trojanskega mita brez posebne dodane vrednosti, saj se ne more pohvaliti s pretanjenimi psihološkimi uvidi ali inovacijami (mimogrede, manjši – in ne povsem razumljiv – odklon od tradicije je, da je homerska Hrizeida preimenovana v Brizeido, Brizeida pa brezimna). To pa se spremeni z zavzetjem Troje in z odhodom grških kontingentov proti njihovim domovom. V *Odiseji* beremo, da je Odiseja in njegove tovariše (vsaj po besedah protagonista samega) med vračanjem proti Itaki zanesel v deželo Lotofagov morski tok z burjo. Korun pa viharno vreme in njihov zasil-

ni pristanek pri Lotofagih naveže na drug trojanski mit: na maščevanje Palamedovega očeta, evbojskega kralja Navplija. Odisej Palamedu namreč ni odpustil, da ga je potisnil v vojno, zato mu je podtaknil izdajstvo in poskrbel, da so ga Grki usmrtili. To zgodbo prevzame tudi Korun, a jo še nadgradi: v njegovi različici Navplij Odiseju pripravi zasedo pri otoku Kitera, in ko protagonist to izve, se ji hoče izogniti ter priti na Itako prek Krete; ravno na begu pred Navplijevimi ladjami proti Kreti ga tok odnese proti Afriki in tamkajšnjim Lotofagom. Strah pred Navplijem vpliva še na več njegovih poznejših odločitev in razmišljanj.

Bogovi, ki se v svetu *Iliade* in *Odiseje* nenehno vmešavajo, so v tej različici navzoči zgolj v mislih oseb. Racionalizirane so tudi vse Odisejeve čudežne dogodivščine: Kiklopi niso velikani, samo pastirji; Kirka in Kalipso sta svečenici; junakov spust v podzemlje je obisk preročišča, v katerem mu dajo piti halucinogen napoj; Eol, ki mu izkaže gostoljubje, ni bog vetrov, temveč grški izseljenec, ki se spozna na meteorološke pojave, itn. Nekaj potovanj je dodanih, dodana so tudi nekatera srečanja, iz katerih izvemo še druge zgodbe iz trojanskega cikla, na primer o Parisovi sodbi in o Enejevem begu iz Troje; najdemo celo sokratski dialog med Odisejem in (nehomerskim) pevcem Timonom, v katerem Timon namesto antropomorfnega grškega panteona zagovarja vero v eno samo, vsepreževajočo božansko silo, ki jo je stoletja pozneje priznavala stoiška filozofska šola.

Skratka, pripoved je v osnovi znana, pa vendar dovolj izvirna in nova, da se ne bere le zanimivo, ampak celo napeto. Posebej močna in živa je v slikanju krajev in razpoloženj, na primer halucinacijskega prizora v preročišču. Tu in tam se najde kaj zatipkanega ali kakšna nedoslednost v zapisu imen (Navplij je včasih imenovan tudi Navplion), vendar ne tolikokrat, da bi postalo moteče. Privlačno in instruktivno branje za širok krog bralcev, a tudi za strokovnjake za antiko.

Nada Grošelj

Prisluškovanje Neizrekljivemu

Brane Senegačnik: TIŠINE

Celjska Mohorjeva družba, 2014, 88 strani

Že filozof Martin Heidegger je opozoril, da govoriti in povedati ni ista zadeva. Nekdo lahko veliko govori, a zelo malo ali skoraj ničesar ne pove. In drugi ne bo govoril veliko, ali pa bo sploh tiho, in bo veliko povedal. Zato lahko takoj rečemo, da zna biti tudi tišina nekaj zelo zgovornega in da je lahko beseda kot govoričenje zelo oglušujoča.

Molk ali tišina je govorna vrednost in spada k besedi. Tako uče tudi mojstri govorništva. Toda tokrat imamo pred seboj pesmi in zato ne gre samo za tišino kot retorično figuro, ki pospremi besedo kot uvod, da bi naznanila njen veliki pomen, ali za molk, ki se besedi pridruži, da bi ji omogočil odmev v mislih in čustvih poslušalcev. Tišina pridobiva položaj same besede predvsem, ko je hkrati tudi skrivnost. Takrat ni privesek ali pomočnica besedi, ampak je njen temelj in izvor. Na obzorju razkrivanja skrivnosti besede je ravnokar omenjeni Heidegger svetoval, da ji je potrebno »prisluškovati«, če želimo zaznati njen pomen. V tem smislu tišine nikoli ne obvladamo. Njenega pomena nikoli do kraja ne zajamemo in še manj posedujemo. Pomen tišine se nam že po naravi izmika, je zagoneten, zato smo pred tišino nemočni. Beseda, ki izhaja iz nje, je zato podarjena beseda, ker je lahko tudi ne bi bilo in ker si je mi nismo prislužili, ampak vznikne morda tudi takrat, ko se je nismo nadejali.

Ko prebiramo novo pesniško zbirko Braneta Senegačnika in ko vstopajo v nas njegove poetične besede, nas pesnik vabi, da z njim prisluškujemo skrivnosti tišine, iz katere so mu bile podarjene. Vendar niso vse skrivnosti enako globoke in tudi njihov pomen ni vedno v isti meri zapleten. Podobno kakor ni vsaka beseda tudi Beseda, prav tako tudi vse tišine niso Tišina. In tukaj takoj zaznamo pesnikovo skromnost, ki si nikoli ne upa zapisati *Tišina*, namreč z veliko začetnico, ampak v iskrenosti priznava, da gre samo za *tišine*. Občutek imamo, da je tudi v njem spoznanje Dionizija Aeropagitskega, ki je vzkliknil o Najvišjemu: »Ti, ki imaš vsa imena in nimaš nobenega izmed njih!« Zato tudi naš pesnik izreka mnoštvo besed in prispodob ter se ne odloča za eno samo, ob kateri bi obstal in lahko rekel: Zaznal sem večnostno tišino! Pesnik ve, da tega ne zmore in ko bi mu uspelo izustiti takšno *Tišino*, bi moral za vedno umolkniti.

K sreči pesnik Brane Senegačnik še ni tam, zato še naprej prisluškuje javljanju velike skrivnosti v misterijih narave, srcá druge osebe in lastne duše. Toda te tišine vendarle nosijo sledove in stopinje onkrajnostne *Tišine*. V iskrenosti svojega iskanja bo pesnik ugotovil, da ga k skrivnostim veliko bolj približa glasba, kakor pa lastne besede. In če bo hotel, da njegove tišine ne bodo izginile ob izrekanju lastnih besed, jih bo moral uglasbiti. To pa pomeni, da se bo še veliko bolj naslonil na njihovo zvočnost, melodičnost in ritmičnost, kakor pa na sam njihov stvarni pomen. Njegova želja je besede zapeti in zaigrati. Tako bo lahko z glasbenimi kompozicijami svojih besed,

ki zažuborijo iz tišin, tudi nas popeljal v pomenskost njihovih skrivnosti. Zato je poglavjem ali sklopom pesmi v svoji zbirki nadel imena glasbenih kompozicij.

Prva skladba nosi naslov *Sonata* in v svojih štirih kiticah ponazarja štiri glasbene stavke. Prvi naj bi izražal veselje nad življenjem in samim iskanjem njegovega smisla, a že ob svojem koncu napoveduje drugi stavek, poln žalostne upočasnjenosti, kar pomeni, da tišine ni mogoče zaobjeti, saj se vse misli »raztopijo« in tudi »zrak upanja« je le »izvir vse izgubljenosti«. Tretja kitica je v stavku scherzo, kjer besede kot pesmi igrivo poskakujejo in kjer želijo tišini ponuditi svoja telesa, da bi se v njih tišina zalesketala vsaj kot kakšen kristal. Ta želja se stopnuje v finalu, ki se himnično dviga kot močan akord in ki izveni kot večnostni objem življenja z tišino.

Ta uvodna pesem uvaja bralca v pesnikov svet tišine, iz katerega se bo odslej porajalo najlepše liturgično petje. Zato nosi prvi sklop pesmi naslov *Himne*. Vemo, da so to pesniško in glasbeno zvrst gojili predvsem srednjeveški menihi, pri katerih je bogoslužje osrednji dogodek podnevi in ponočni. Gre za povzdigovanje duha k nebu. Pesnika ni strah te starodavne oblike, saj se tudi sam zave, da bo najbolj počaščen, če bo njegova beseda služila najbolj vzvišenemu človeškemu dejanju, ki je bogoslužje. Liturgija njegove besede se začenja s pesmijo *Vigilija*, kar pomeni nočno bdenje, kjer se tišina in molk prepletata s prepevanjem himen in psalmov. Naš pesnik zazna, da je ideal takšne molitve prav v tem, da človek ne moli le z dušo, ampak tudi s telesom. Besede postanejo pot, na kateri se bo izražal »dih« upanja in ljubezni. Nič za to, če se bodo pritajile zle slutnje. Molk jih bo umiril. To bo noč, ko nas ne bo strah srečati se z umrlimi, saj bo v nemih besedah tudi spomin nanje vzplamtel, se pravi dajal gorkoto, toplino.

Ob takšnih molitvah vse postane samo to, kar kratko malo je: se pravi čisti dar. Onkraj časovne ujetosti – k temu občutju nas nagiba pesem *Tako so* – kljub temu da smo znova nemočni ob tem, da tudi svoje bolečine ne znamo izreči (*Neizrečeno*). Toda prav v pogledu na *Oltar Marije Magdalene na Rožniku* pesnik začuti vdor milosti in v Magdalenini nežnosti zazna, da ženska milina lahko premaga vso trdoto kamna in krutost dleta ob marmorju ter da je sposobna odplavati onkraj gluhosti skale in smrti v resnično prihodnost.

Pesniku se prihodnost razkriva v svobodi duha, v preletavanju misli, iskanju, najdenju in znova v zgubljenosti, saj zvok in pomen besed vedno obrašča tudi molk. Takšno svobodo misli in besede mu nudijo glasbene kompozicije z imenom *Fantazije*. In nato, kakor da bi naš pesnik poslušal Chopina, tudi sam potuje z *Baladami*, pa naj bodo to septembrski sprehodi po naravi ali umirjeni koraki, pomembno je, da človek zazna mimohod milosti, ki naznanja obisk nevidnega (*September, Koraki, Mimohod, Obisk*).

Vendar pa imamo občutek, da je pesnikov najljubši skladatelj Ludwig van Beethoven, saj je dal najbolj burnemu snopu svojih pesmi, polnemu strasti, ali z Rebulovim izrazom »nepomirljive sle po Neskončnem«, naslov *Appassionate*. Gre za razklano resničnost, ki se preko litanij dvoma dviga k slikam Ruisdaela in El Greca, da bi izrazil ljubezensko drhtenje. Toda pesnikova izkušnja se znova konča s tragičnim spoznanjem, da mu prava ljubezen v tem življenju ne bo dala odgovora in da jo bo moral klicati še in še, prav tja do neskončnosti, ko bo venomer znova slišal le brezupni odgovor slušalke: *kličite kasneje!* Pesnik dokončno spozna, da ne bo nikoli deležen kozmičnega zrenja in še manj skladnosti vesolja, ostal mu nemir in strastno pričakovanje.

V tem pričakovanju se življenje odvija naprej in v vsakodnevnem pehanju se nadaljujeta delo in trpljenje, študij in pesem, (*Etude* in *Šansoni*), žeja in glad, prisluškovanje skrivnostni tišini in nemočno izgovarjanje besede. Ne, v tem življenju nikoli ne bo dosegel razodetja *Tišine*. Je samo prepletanje zvoka in barv, molka in besede. A žalost in prekletstvo samote se mu na trenutke razkrije kot »najčistejša oblika bližine«, saj iz pesnikov tišin prihaja tudi blagoslov molitve in ljubezni. Zato mu je vse življenje le predigra večnosti, *Preludij* onkrajnostne *Tišine*. Ta predigra je pesnikova molitev, znotraj katere ne beži iz življenja, prav obratno, ob svojih tišinah bo doživel nekaj, kar je resničnejše od življenja: »*Misli, nasičene z molkom, ki nam dajejo živite. Nekaj je na teh mislih: »Kakor da so za od vedno. Za vedno*«.

Pesnik Brane Senegačnik se bralcu s pesniško zbirko *Tišine* razkrije kot zrel pesnik. Sedaj učiteljev ne potrebuje več, ne potrebuje pa tudi ne modnih literarnih tokov in ne skeleta in okvira tega ali onega miselnega sistema, pa čeprav bi ga zastavil kakšen svetnik. Njegova iskrenost je zapisana le etičnemu odnosu do besede, ko ve, da mora iskreno priznati nemoč pred večnostno *Tišino* in hkrati tudi pogum, da v trenutke, ko zasliši njen glas, spregovori. Pred večnostno besedo po prerokovi izpovedi vsi jecljamo. Pesnik Senegačnik se ne boji izrekati takšne nemočne besede, saj jo pospremlja molk, ki čudovito pojasnuje neizrekljivo. Njegova metaforika je bogata, prispodobe ustvarjajo novo ritmiko in usmerjajo k neizrekljivemu, ki je skrito v njihovi melodiki. Bralcu omogoča lastno pot pesmi in tišine.

Edvard Kovač

Protiutež sodobni filozofiji niča

Jadranka Cergol: MED MERO IN MISTERIJEM – Antični svet v delih Alojza Rebule

Mladika, Trst 2012, 200 strani

Leta 1978 v Trstu rojeno klasično filologinjo Jadranko Cergol so reminiscence na antično kulturo v razvejanem opusu Alojza Rebule privlačevale že v gimnazijskih letih tudi zato, ker v slovenski literarni kritiki »ni zasledila kake poglobljene študije o antiki v Rebulovih delih«. Prvič se je z omenjeno problematiko znanstveno spopadla že na oddelku za klasično filologijo filozofske fakultete v Trstu, kjer je diplomirala z nalogo *O antičnem svetu v delih Alojza Rebule*. Zanjo je leta 2003 prejela nagrado na natečaju Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. Zdaj pa je svoje zgodnje raziskave razširila in poglobila v monografijo z naslovom *Med mero in misterijem*, v kateri skuša odgovoriti na temeljna vprašanja, ki jih sproži soočanje z antičnim svetom v Rebulovi literaturi.

Antika kot tema se po avtoričinih ugotovitvah v Rebulovem opusu pojavi šele leta 1960 v romanu *Senčni ples*. V začetnih delih je posvečal osrednjo pozornost nacionalnim in eksistencialnim problemom tržaških in primorskih Slovencev v napetem in nejasnem času tik po drugi svetovni vojni, čeprav je bil kot klasični filolog in profesor grščine in latinščine na tržaških slovenskih srednjih šolah ves čas vpet v svet klasične literature, kulture, politike in zgodovine.

Osrednji del svoje razprave je Jadranka Cergol namenila analizi Rebulovega najbolj antičnega romana *V Sibilinem vetru*, ki se dogaja v drugem stoletju po Kristusu. Zgodbo je avtor ob glavnem liku nekdanjega sužnja Nemeziana razpredel takorekoč čez ves nekdanji rimski imperij. V vsebino romana je vtkal sporočilo o rojevanju krščanstva na podlagi antičnega doživljanja sveta in njegovih skrivnosti. Na simboličen način je prikazal postopno približevanje poganske miselnosti h krščanstvu in s tem istočasno interpretiral svoje lastno iskanje krščanstva kot osvoboditev iz osebne eksistencialne krize. Cergolova meni, da je Rebula vnesel v roman *V Sibilinem vetru* hibridne elemente, ki so skupni tako antičnemu kot tudi sodobnemu slovenskemu času. S tem je skušal dokazati, da so silnice, ki oblikujejo človeško življenje, pravzaprav vedno iste.

Na zanimiv način se avtorica razpiše o Rebulovih vzorih iz antičnega sveta, med katerimi omeni Homerja, Sapfo, Platona, Cicerona, Vergilija in Marka Avrelija. Kot protiutež sodobni filozofiji Niča, ki jo Rebula apriorno odklanja, predstavi za avtorja aktualne antične filozofske in estetske kategorije, katerih bistvo raste iz trinoma *lepo – dobro – pravično* in korenini v dvojici *Mera* in *misterij*. To je tudi tista klasična *humanitas*, ki se ji je zavezal Alojz Rebula kot kristjan, ko zapiše, da je cilj človeka vedno in povsod samo eden: »Biti dober!«

Razpravo Jadranke Cergol dopolnjuje njen intervju z leta 1924 rojenim tržaškim pisateljem ter natančna bibliografija Rebulovih knjižnih in neknjižnih leposlovnih, publicističnih in radijskih objav ter pregled prevodov pisateljevih del v tuje jezike, koristen pa je tudi obširen povzetek avtoričinih izvajanj v italijanščini.

Lev Detela

Religiozna fantastika

Alojz Rebula, PRED POSLEDNJIM DNEVOM

Mladika, Trst 2013, 176 strani

V utopičnih razsežnostih druge polovice tretjega tisočletja, v katerih se dogaja novi roman Alojza Rebule *Pred poslednjim dnevom,* so liberalni fundamentalisti diktature Razuma odpravili še zadnje motnje iz zaostale preteklosti. Da bi zadostili svojim sanjam o poenotenju planeta Zemlja, so ukinili države in narode, strokovnjaki pa že pripravljajo nov enotni jezik. Ta bo, kot ironično poudari pisatelj, učinkovitejši od Zamenhofovega esperanta, nadomestil bo vse nekdanje jezike in tako dokončno ukinil babilonsko zmešnjavo nepotrebne množice jezikov.

Že leta 1996 je Rebula v zgodovinskem romanu *Maranatha ali leto 999* soočil bralce s tematiko Jezusovega ponovnega prihoda na Zemljo. Tokrat je znani svetopisemski motiv, oznanjen v *Razodetju* apostola Janeza, oblikoval v načinu religiozne fantastike.

Jezus v podobi skrivnostnega Neznanca v sandalih v tem novem delu, ki se dogaja v daljni prihodnosti po več atomskih vojnah, močno zamaje in razoroži vase zagledani diktatorski Razum, ki si domišlja, da je dokončno premagal Mitologijo, kar je uradna oznaka za odklanjajočo in izginjajočo religijo. To zagovarjajo le še ostanki nekdaj vseprisotnega krščanstva, toda ti so in bodo spet, kot namiguje Rebula, kvas novega sveta. Kaj ni ta Rebulov prikaz neke nezadostne bodočnosti v resnici trpka analiza današnje nedonošene sedanjosti?

Rebula meni, da drsi družba, ki se je odrekla presežni metafizični dimenziji bivanja, v »ekspertokratsko diktaturo« političnega nadzora nad posamezniki, ki jih ideologija Razuma pretvarja v zamejene državi oportunistično koristne bio-stroje.

V Rebulovem novem pripovednem tekstu je navidez utopična zgodba ves čas nedvoumno prepredena s simboličnimi elementi oziroma razpoznavnimi znamenji. Osnovno jedro dogajanja se osredotoča ob Neznancu

ali Turistu v sandalih, ki se nenadoma pojavi pred bivšo katedralo v novi svetovni prestolnici Prometejdi, kjer poteka simpozij »Razum in mit«, uperjen proti veri oziroma krščanstvu in drugim verstvom.

Neznančev prihod na zemljo vznemiri uradno politiko imperija, ki ga vodi kot skoraj nadčloveško bitje čaščeni genij Njegova Eleganca Altisim. Dogajati se začno nenavadne reči. Neznanec se prikaže neki vdovi in ji pomaga nesti nakupovalno torbo na dom. Ženska mu v zahvalo podari obleko pokojnega moža, to pa Neznanec prepusti klošarskemu starcu v parku. Pojavi se pri lepi hotelirki, kjer neregistriran in brez dokumentov zastonj prespi. Na znani šoli zmoti nastop politično uveljavljene javne delavke, profesorice Armide Umankov, ki je članica vladnega Sveta gibanja za civilno duhovnost. Neznančevi posegi se v »kvalitativnem preskoku« z obrobja pomikajo proti jedru državnega ustroja.

Kaj se dogaja? Čeprav skušajo neznanca izslediti in postaviti pred sodišče, je ta za oblast neulovljiv. Neznančevo telo je očitno izven zakonov fizike in kemije, kot trdi pisatelj, vendar je vseeno v svetu fizike in kemije, če vstajenski mit o Jezusu drži.

Alojz Rebula se v svojem novem proznem delu strastno in silovito razmejuje s pojavi modernega materializma. V načinu utopičnega romana ironično biča odsotnost Boga v moderni družbi. Obsoja izgubo vere v vstajensko razodetje. Njegov tekst je domiselno pretkan z religioznimi impulzi in refleksi. Bog se kot »deus ex machina« nenadoma pojavi sredi zbanaliziranega družbenega utripa. Ni pa popolnoma jasno, ali je to zadnja faza dogodkov pred koncem sveta, kot je napovedana v Janezovem razodetju.

Jezus se namreč ne pojavlja kot strogi sodnik, temveč se prikazuje na »nežen način« kot tolažnik, vzpodbudnik, opominjevalec.Vsekakor dodobra razburka javnost. V njegovem imenu se kljub nasprotovanjem oblasti začenja zbirati peščica verujočih pristašev, ki spominjajo na prve kristjane v katakombah, ki so že pred tisočletji pričakovali ponovni prihod Jezusa Kristusa.

Neznanec, ki je Alfa in Omega, se končno pojavi celo pred političnim voditeljem sveta, ki ga je dal v posebnem procesu obsoditi na smrt. Neimenovani Jezus, katerega ime je uradno prepovedano, velikemu voditelju pove, da je njegovo ime Resnica. Vendar je kljub Altisimovim prizadevanjem tudi tokrat neulovljiv. Tam, kjer je pred najvišjim državnikom pred trenutkom še stal božji neznanec, nenadoma zija praznina.

Roman je fantastično obarvan. Rebula poroča o asteroidu, ki se približuje Zemlji in jo lahko uniči. Piše o dopustih turistov na Luni, ki jo poimenuje s starogrško označbo Selenišče. Vendar je pisatelj v besedilo vnesel tudi svoje standardne elemente, znane iz njegovih drugih del, na primer hvalnice majhnih stvari, kot so kuhanje kosila, hoja po gozdu, občudovanje narave.

Pisatelj se tudi tokrat ni odpovedal svoji klasični izobrazbi in občudovanju antične humanitas. Celo v poznem tretjem tisočletju, ko grozi, da bodo odpravljeni vsi nekdanji jeziki, so mnogi kraji poimenovani z latinskimi in grškimi oznakami. Še vedno se omenjajo Vergilij, Horacij, Livij, Cezar in Grakh, pa četudi je to samo še odsev nečesa davnega, kar je minilo. Poleg tega so močno vidni kritični refleksi o tajni policiji, političnem preganjanju idejnih nasprotnikov, pošiljanju politično nezanesljivih v psihiatrične klinike, kot da bi pisatelj hotel pokazati na še vedno nerazčiščene dogodke iz pandemonija komunizma in fašizma v 20. stoletju.

Novi Rebulov roman zrcali položaj kristjana v sodobni družbi, ki je paradoksen, a v najboljših primerih bodrilno uporen, razčiščevalen in istočasno eshatološko kreativen. Hoja proti toku vsesplošne neduhovne brezbrižnosti vodi, kot sporoča priznani tržaški besedni ustvarjalec v tem novem zanimivem pripovednem delu, k svetopisemski Resnici, ki je Življenje.

Lev Detela

Atentat v Sarajevu

Janko Ferk: CESAR ODPOŠLJE VOJAKE

Založba Styria. Gradec – Dunaj – Celovec, 2014

Der Kaiser schickt Soldaten aus (Cesar odpošlje vojake) je bil naslov v avstroogrski monarhiji priljubljene otroške družabne igre in naslov avstrijske vojaške pesmi, dvojezični koroški slovenski avtor Janko Ferk pa je z njim poimenoval svojo novo knjigo.

Ferk, ki je do zdaj objavil v slovenščini in nemščini že nad dva ducata knjig pesmi, proze, esejev in znanstvenih sestavkov, je v glavnem poklicu sodnik na celovškem Deželnem sodišču in honorarni profesor za literarne znanosti na univerzi v Celovcu. V najnovejši knjigi opisuje dramatične dogodke v Sarajevu pred sto leti, ki so povzročili izbruh prve svetovne vojne in popolnoma predrugačili politično podobo Evrope.

Podnaslov knjige »Ein Sarajevo – Roman« (Sarajevski roman) nekoliko zavaja. Delo je namreč predvsem literarizirana kronika oziroma dokumentacija dogodkov v Sarajevu in v avstroogrski monarhiji pred sto leti. Avtor

je z veliko doslednostjo pregledal in zbral najrazličnejše zgodovinske vire in jih strnil v pripovedovano in komentirano celoto, pri čemer se je lahko oprl tudi na svoje pravniško znanje.

Sestavil je razgiban in napet kalejdoskop dogodkov, ki so se leta 1914 zvrstili v Sarajevu in v Evropi in neizbežno vodili v svetovno vojno katastrofo. Seveda pa je Ferkova nova knjiga pravi roman bolj v narekovaju, ker manjka razgibana povezovalna pripoved z opisi življenskih zgodb posameznih protagonistov z razvijajočimi se prikazi njihovih značajev.

Ferk začenja svoje delo z 28. junijem 1389, ki je vsakemu Srbu svet dan zaradi spomina na izgubljeno bitko proti Turkom na Kosovem polju. In prav na obletnico tega za Srbe posebnega dne se mudi 28. junija 1914 v Sarajevu avstroogrski prestolonaslednik Franc Ferdinand. Kot generalni inšpektor avstroogrske vojske je prišel nadzorovat vojaške manevre v nekdanji turški provinci, ki jo je 5. oktobra 1908 Avstroogrska dokončno kot novo kronsko deželo Bosno in Hercegovino priključila k svoji državi. To dejanje je povzročilo nove mednarodne napetosti in veliko vznemirjenje v Srbiji.

V ospredju Ferkovega zanimanja so tri zgodovinske osebnosti: ostareli avstrijski cesar Franc Jožef I., njegov nečak avstroogrski prestolonaslednik Franc Ferdinand in mladoletni srbsko - bosanski nacionalist in sarajevski atentator Gavrilo Princip.

Francu Jožefu impulzivni kolerični značaj prestolonaslednika ni bil všeč, najbolj pa mu je zameril izsiljeno poroko s češko grofico Zofijo Chotek. Ta po cesarjevem mnenju kot nižja plemka ni bila primerna za ženo avstrijskega imperatorja.

Nasprotja med cesarjem in prestolonaslednikom so bila tako močna, da sta se oba glavna človeka monarhije, če se je le dalo, izogibala drug drugemu. Franc Jožef je uradoval od zgodnjega jutra do večera v cesarskem Hofburgu, medtem ko se je Franc Ferdinand preselil v dvorec Belvedere, čeprav je imel pisarno tudi v Hofburgu, a so ga tam motila srečanja z ostarelim cesarjem.

Druga rdeča nit Ferkove sarajevske knjige vodi do atentatorja Gavrila Principa, rojenega leta 1894 v revni bosanski vasici Obljaj v bližini današnje meje s Hrvaško v Dalmaciji. Princip postane član nacionalne študentske organizacije *Mlada Bosna*, ki se bori za bosansko neodvisnost. Zanima se za dvoumne anarhistične in socialistične prevratniške spise. Ko se preseli v Beograd, kjer želi nadaljevati šolanje, se seznani s srbskim nacionalističnim četniškim gibanjem in teroristično organizacijo *Crna ruka*. V mladeniču zori želja, da bi s pogumnim dejanjem postal zaslužen za osvoboditev Bosne izpod habsburškega jarma. Navdušuje se za veliko državo, v kateri bi bili pod okriljem Srbije združeni vsi južni Slovani.

Ferk na podroben način opisuje Principove povezave z drugimi somišljeniki in skuša razsvetliti do danes nerazčiščena ozadja, ki so morda vodila do atentata na pobudo visokih srbskih krogov in še posebej vodje srbske vojaške špijonaže in tajne velesrbske organizacije *Udinjenje ili Smrt* – Združenje ali Smrt - majorja Dragutina Dimitrijevića, imenovanega Apis (Bik).

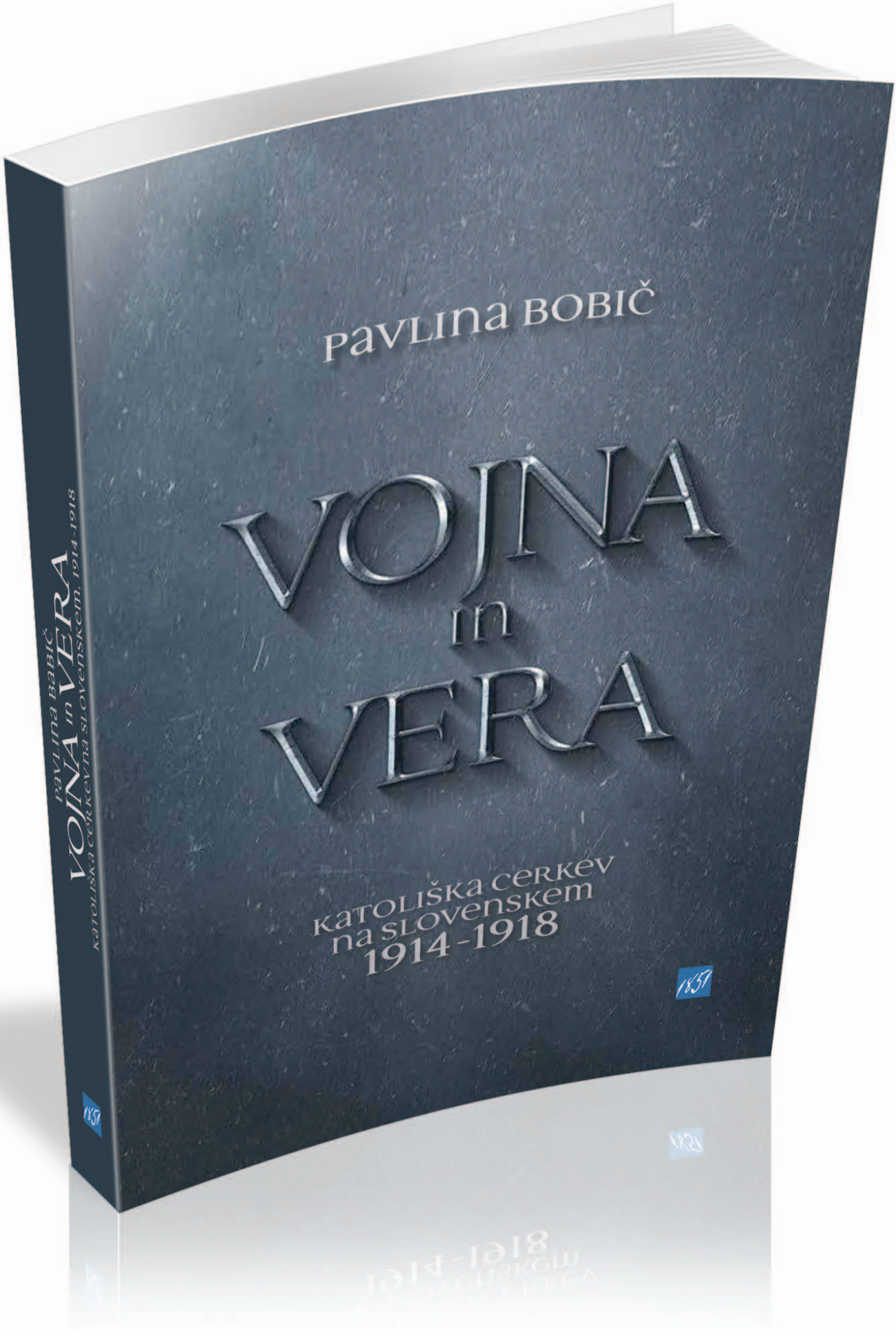
Dramatični vrh knjige so opisi atentata 28. junija 1914 nekaj po enajsti uri sredi sončnega poletno vročega Sarajeva. Zaradi malomarnosti za varnost odgovornih policijskih organov in neorganiziranosti mestnih oblasti se je Franc Ferdinand, ki je kot skoraj vsi Habsburžani veroval v božje varstvo in preziral boječnost, v odprtem avtomobilu skupaj s svojo ženo tako rekoč pripeljal naravnost pred pištolo Gavrila Principa, ki je atentat že dolgo pripravljal z dvema glavnima soudeležencema in številnimi somišljeniki. Streljal je iz oddaljenosti samo dveh metrov in smrtno zadel prestolonaslednika in njegovo ženo.

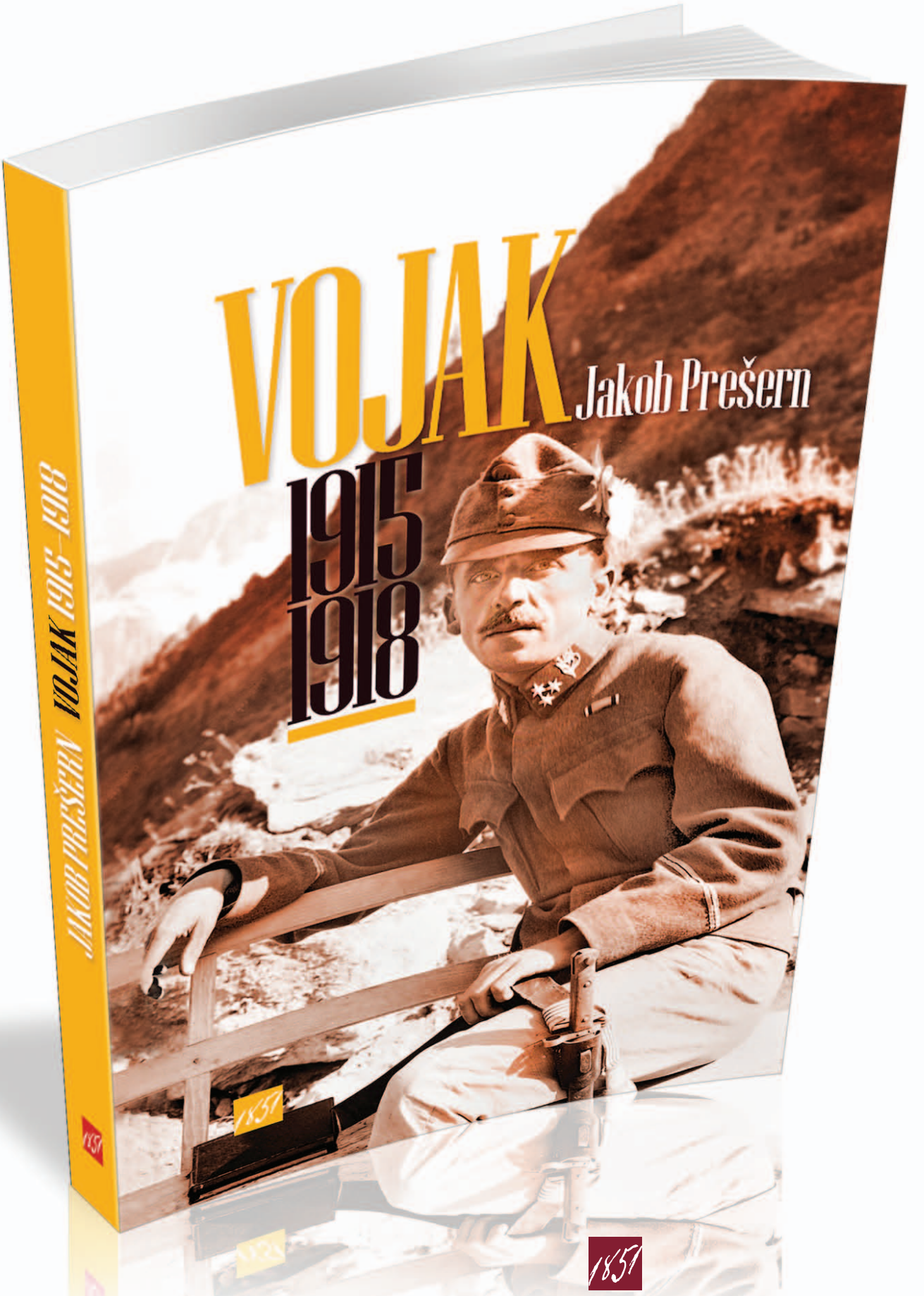
Kar je sledilo, je bila tragična pot v prvo svetovno vojno. Avstroogrska je precej časa odlašala, ker je hotela zbrati dokaze za srbsko sodelovanje pri atentatu. 23. julija je avstroogrski veleposlanik v Beogradu baron Giesl predal srbski vladi noto z desetimi zahtevami, ki jih mora »kraljevina Srbija« takoj brezpogojno izpolniti. Ker Srbija ni ugodila zahtevam avstrijskega ultimata, je cesar Franc Jožef izdal 28. julija proglas *Mojim narodom* z vojno napovedjo Srbiji. To dejanje je povzročilo navzkrižne vojne reakcije nasprotujočih si evropskih držav. Ob koncu vojne, leta 1918, je bila podoba Evrope popolnoma drugačna kot ob njenem začetku leta 1914, ko so evropske množice navdušeno slavile začetek vojne kot junaško patriotsko dejanje. Tri cesarstva, Avstrija, Nemčija in Rusija, so doživela zgodovinski konec. Nekaj let kasneje je propadel še četrti imperij, nekdaj slavno otomansko turško cesarstvo.

Za razčiščenje ozadja atentata je bil zadolžen sarajevski preiskovalni sodnik Leo Pfeffer, o katerega strokovnih sposobnostih pravnik Janko Ferk nima najboljšega mnenja. Očitno je marsikaj ostalo nepojasnjeno, čeprav sta toga avstrijska birokracija in v klobčič zastarelih konvencij ujeti vojaški aparat hitro našla krivdo pri srbskem političnem vodstvu. 28. oktobra 1914 so na okrožnem sodišču v Sarajevu obsodili mladoletnega atentatorja Gavrila Principa in oba mladoletna soatentatorja Nedeljka Čabrinovića in Trifka Grabeža zaradi »zločina veleizdaje in dvojnega umora« na najvišjo kazen, dvajset let zapora. Nekateri odrasli pomagači so bili obsojeni na smrt. Vsi trije mladoletni atentatorji so prestajali kazen pod najtežjimi pogoji v češki vojaški trdnavi Terezin – Theresienstadt. Umrli so v ječi med prestajanjem kazni zaradi oslabelosti in bolezni. Nazadnje, 29. aprila 1918, je umrl Princip. Tuberkuloza je delovala kot smrtna kazen.

Janko Ferk je svojo novo prozno delo popestril z različnimi anekdotami in srbizmi. Med drugim uporabljajo atentatorji med svojimi pogovori sočne srbske kletvice in se razživljajo v čustvena razpoloženja. Tekst Ferk večkrat popestri s poševno natisnjenimi srbskimi besedami. Na zanimiv način je prikazan tudi vprašljivi avstrijski državni aparat sredi preživelega kodeksa pedanterije in različnih kompetenc, ki so se križale in omejevale razsodno ukrepanje z v božjo previdnost vdanima glavnima protagonistoma Francem Jožefom in Francem Ferdinandom. Ni čudno, da je cesarstvo popolnoma nepripravljeno na izzive novega časa drvelo v katastrofo. Oziroma kot je izjavilo njegovo apostolsko cesarsko veličanstvo:« Vse se zgodi po božji volji!«

Lev Detela

PAVLINA BOBIČ
VOJNA in VERA
KATOLIŠKA CERKEV NA SLOVENSKEM 1914-1918
1857
PAVLINA BABIČ
VOJNA in VERA
KATOLIŠKA CERKEV NA SLOVENSKEM, 1914-1918
1857

1851

Celjska Mohorjeva družba

Prva slovenska založba